

DEPARTAMENT DE TEORIA I HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ

UNIVERSITAT DE BARCELONA

1996

PROGRAMA DE DOCTORAT

EDUCACIÓ MORAL I CÍVICA

BIENNI 90-92

**ORIENTACIÓ PER A LA RECERCA D'OCUPACIÓ EN LA
FORMACIÓ OCUPACIONAL ALS CENTRES
PENITENCIARIS**

Tesi doctoral per a l'obtenció del grau de Doctora en Ciències de l'Educació

Realitzada per:

Gemma FILELLA I GUIU

Dirigida per:

Dr. Miquel AMADOR I GUILLEM

Ponent:

Josep Mª PUIG I ROVIRA

DEPARTAMENT DE TEORIA I HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ

UNIVERSITAT DE BARCELONA

1996

PROGRAMA DE DOCTORAT

EDUCACIÓ MORAL I CÍVICA

BIENNI 90-92

**ORIENTACIÓ PER A LA RECERCA D'OCUPACIÓ EN LA
FORMACIÓ OCUPACIONAL ALS CENTRES**

PENITENCIARIS

(VOLUM I)

Tesi doctoral per a l'obtenció del grau de Doctora en Ciències de l'Educació

Realitzada per:

Gemma FILELLA I GUIU

Dirigida per:

Dr. Miquel AMADOR I GUILLEM

Ponent:

Josep Mª PUIG I ROVIRA

A l'Emili

AGRAÏMENTS

Quan vaig començar a pensar en elaborar una tesi doctoral, a partir del meu treball al Centre Penitenciari Ponent, mai no m'hagués pogut imaginar que necessitaria tanta ajuda de tanta gent. A mesura que he anat avançant en el "meu" estudi i he assistit a diferents lectures de tesi, la meva angoixa ha anat disminuint. M'he adonat que és molt difícil escriure un treball d'aquest tipus en solitari. De tota manera, en el meu cas, aquest apartat hauria de ser molt extens, encara que intentaré concretar i expressar el més profund i sincer agraïment a tots els que m'han ajudat i animat durant l'elaboració d'aquesta tesi doctoral.

En primer lloc, vull agrair al Dr. Miquel Amador i Guillem, director de la tesi, l'assessorament tècnic i, sobretot, la paciència i disposició afectiva que m'ha ofert en tot moment. Desitjo que la relació de treball que s'ha establert durant aquests últims anys continuï en el futur, encara que més lleugera.

Voldria agrair a la Direcció General de Serveis Penitenciaris i Rehabilitació, i en concret al Sr. Amand Calderó, el fet de oferir-me la possibilitat de començar aquest treball, també a la Secció d'Educació, Cultura i Esports d'aquesta mateixa Direcció General i a l'equip directiu del Centre Penitenciari Ponent per facilitar-me l'elaboració i la impressió a través del Servei d'Informàtica.

A tots els companys de treball per la seva ajuda, sobretot al Joan Talam, normalitzador lingüístic, a qui he hagut de recórrer més d'un cop.

M'agradaria recordar que sense l'actitud positiva i la col·laboració desinteressada dels professors de formació ocupacional del Centre, aquesta tesi no hauria estat possible i, amb aquestes línies voldria fer un reconeixement al seu mèrit. A part voldria agrair a l'Antònia Viciano, professora del curs d'informàtica, la bona predisposició davant els meus dubtes.

A Mª Carmen García, coordinadora del Servei d'Inserció de la Comissió Territorial d'Assistència Social Penitenciària de Lleida per la seva col·laboració tant eficient amb el Programa d'orientació ocupacional i per la seva ajuda durant el seguiment laboral dels interns.

Als professors del Departament de Teoria i Història de la UB i als del Departament de Pedagogia Aplicada, en concret als que formen l'Àrea de Mètodes d'Investigació i Diagnòstic de la UAB, que en moltes ocasions m'han ajudat incondicionalment. Als professors de la UdL pels ànims que m'han donat des de la meua recent incorporació. També al Josep Mª Ribó, professor de l'Escola Universitària Politècnica de Lleida, i als seus companys per l'ajut desinteressat en el camp informàtic.

Als responsables dels cursos de formació ocupacional de la Delegació Territorial de Treball a Lleida i als tècnics de l'INEM, que em van facilitar en tot moment l'accés a la documentació i la informació que sol·licitava.

Al Santiago Redondo i al Vicente Garrido, per col·laborar perquè aquell riu que naixé d'aquella terra tan eixarreïda encara continuï fresc, i a tots els que treballen, tant des del punt de vista teòric com pràctic, a favor de la reinserció social.

Als meus amics i amigues (la Susi, la Lis) que sempre m'han animat, i sobretot a l'Emili, per la seva saviesa, comprensió i suport en els moments de desànim perquè sempre ha cregut en la meva feina i l'ha fet possible. I per extensió, a la resta de la meva família que ha suportat amb molta paciència la poca atenció que els he dedicat durant l'elaboració d'aquest treball.

Finalment, a tots aquells que no he esmentat explícitament i que també m'han ajudat, personalment o professionalment perquè pogués acabar aquesta tesi doctoral.

A tots, moltes gràcies.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	1
--------------------	----------

I.MARC TEÒRIC

CAPÍTOL 1. DELINQÜÈNCIA I REINSERCIÓ SOCIAL

1.1 APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE DELINQÜÈNCIA	11
--	-----------

1.2 FACTORS QUE INTERVENEN EN LA DELINQÜÈNCIA	13
--	-----------

1.2.1 Factors biològics	13
--------------------------------	-----------

1.2.2 Factors psicològics	14
----------------------------------	-----------

1.2.3 Factors sociològics	16
----------------------------------	-----------

1.3 TEORIES SOBRE LA DELINQÜÈNCIA	22
--	-----------

1.3.1 Explicacions biològiques	23
---------------------------------------	-----------

1.3.2 Teories psicoanalítiques	24
---------------------------------------	-----------

1.3.3 Teories sociològiques	25
------------------------------------	-----------

1.3.4 Explicacions psicosociològiques	29
--	-----------

1.3.5 Teories sobre la delinqüència femenina	33
---	-----------

1.3.6 Teoria integradora de Farrington	36
---	-----------

 1.4 LA REINSERCIÓ SOCIAL DELS DELINQÜENTS	38
--	-----------

1.4.1 Característiques de la població interna en els centres penitenciaris	39
---	-----------

1.4.2 El treball com a factor de reinserció social	42
---	-----------

1.4.3 La formació ocupacional com a política d'inserció laboral	46
--	-----------

CAPÍTOL 2. EL TRACTAMENT PENITENCIARI

2.1 CONCEPTE DE TRACTAMENT PENITENCIARI	55
2.2 HISTÒRIA I PANORÀMICA ACTUAL	60
2.3 CRÍTQUES I JUSTIFICACIÓ DE LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI	67
2.4 EL TRACTAMENT PENITENCIARI A CATALUNYA EN EL CONTEXT DE LA INSERCIÓ LABORAL	76
2.4.1 El model d'intervenció als centres penitenciaris de Catalunya	78
2.4.2 Els programes de rehabilitació als centres penitenciaris de Catalunya	83
2.4.2.1 Programa escolar	83
2.4.2.2 Programa d'animació sòcio-cultural	85
2.4.2.3 Programa d'educació físico-esportiva	86
2.4.2.4 Programa de competència psicosocial	87
2.4.2.5 Programa formatiu-professional. El programa de formació ocupacional (FO)	88

CAPÍTOL 3. LA INTERVENCIÓ EN LA INSERCIÓ LABORAL

3.1 EL MODEL D'INSERCIÓ LABORAL	91
3.2 ESTRATÈGIES D'INTERVENCIÓ	99
3.3 LA INTERVENCIÓ A PARTIR DE PROGRAMES	101
3.3.1 Fases de la intervenció a partir de programes	103
3.4 L'AVAUACIÓ DE PROGRAMES	106
3.4.1 El model d'avaluació	108
3.4.2 La metodologia en l'avaluació de programes	112
3.5 LA INTERVENCIÓ DES DE L'ENFOCAMENT D'ASSESSORAMENT	117

II METODOLOGIA DE LA INVESTIGACIÓ

→ CAPÍTOL 4. EL PROGRAMA D'ORIENTACIÓ PER A LA RECERCA D'OCUPACIÓ ALS CENTRES PENITENCIARIS (PORO)

4.1 AVALUACIÓ DE NECESSITATS	123
4.2 L'ORIENTACIÓ OCUPACIONAL AL CENTRE PENITENCIARI PONENT	125
4.3 CONTINGUTS DEL PROGRAMA D'ORIENTACIÓ PER A LA RECERCA D'OCUPACIÓ (PORO)	131

4.4 ESTRATÈGIES ORGANITZATIVES	134
4.4.1 Fases de la intervenció	136
4.5 AVALUACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ	139
 CAPÍTOL 5. AVALUACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ	
5.1 AVALUACIÓ DE CONTEXT	143
5.1.1 La població i la mostra	143
5.1.2 Característiques dels cursos d'FO	146
5.1.3 Característiques del professorat	167
5.2 AVALUACIÓ DE DISSENY	168
5.2.1 El dossier PORO	170
5.2.2 L'instrument	171
5.3 AVALUACIÓ DE PROCÉS	179
5.3.1 Aplicació del programa	180
5.3.2 Agents implicats	181
5.3.3 Les activitats	185
5.4 AVALUACIÓ DE RESULTATS	187
5.4.1 El nostre problema d'investigació	188
5.4.2 Les hipòtesis	189
5.4.3 Les variables	192
5.4.4 Els resultats	196
5.4.5 Valoració dels agents implicats	212
5.4.6 Valoració de l'eficàcia, l'efectivitat, l'eficiència i l'impacte del programa.	214

CAPÍTOL 6. CONCLUSIONS I NOVES LÍNIES D'INVESTIGACIÓ

6.1 CONCLUSIONS	223
6.2 NOVES LÍNIES D'INVESTIGACIÓ	226
BIBLIOGRAFIA	231
ANNEXOS	
Annex 1. Programa de formació ocupacional als centres penitenciaris (tríptic).	261
Annex 2. Característiques dels cursos de formació ocupacional: durada i continguts.	263
Annex 3. Directrius de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació sobre la selecció dels interns per al programa de formació ocupacional.	271
Annex 4. Qüestionari de validació mitjançant jutges.	275
Annex 5. Qüestionari de valoració de l'opinió dels professors.	277
Annex 6. Qüestionari de valoració del programa (professors).	279
Annex 7. Qüestionari de valoració del programa (alumnes).	285

Annex 8. Resultats del qüestionari sobre l'opinió dels professors (annex 5).	289
Annex 9. Qüestionari utilitzat per Montané en la investigació realitzada l'any 1992.	293
Annex 10. Qüestionaris utilitzats per Pérez Escoda en la investigació realitzada l'any 1994.	297
Annex 11. Qüestionari d'inserció laboral utilitzat en la nostra investigació (Pretest-Postest).	307
Annex 12. Resultats prova "W" de Kendall per a la valoració del qüestionari mitjançant jutges.	311
Annex 13. Prova de fiabilitat del qüestionari utilitzat en la nostra investigació.	313
Annex 14. Resultats de la valoració dels professors (annex 6).	315
Annex 15. Resultats de la valoració dels alumnes. (annex 7).	321
Annex 16. Correlació entre les variables coneixements i habilitats i autoestima professional.	327
Annex 17. Comparació entre mitjanes per als factors d'inserció: autoestima professional, coneixements i habilitats.	329
Annex 18. Comparació entre les mitjanes per a grups independents en el pretest.	333
Annex 19. Comparació entre les mitjanes per a grups independents en el postest per a la mostra acceptada.	351

Annex 20. Comparació de mitjanes entre la situació inicial i final per a la mostra acceptada.	369
Annex 21. Anàlisi de la variància.	419
Annex 22. Matriu de dades.	429
Annex 23. Llista de les variables.	435

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

El problema de la delinqüència, i més concretament el tractament i la rehabilitació dels delinqüents sempre ha estat present, amb més o menys força, en el debat social.

En l'actualitat, l'interès per tractar aquest tema ha anat en augment a causa de l'increment de l'índex d'ingressos a presó en els últims anys, que ha comportat un augment dels pressupostos que s'inverteixen en matèria de rehabilitació. El nombre de persones privades de llibertat comença a ser important, la mitjana dels països de la Unió europea és de 84,16 presos per cada 100.000 habitants, i en concret l'Estat espanyol presenta l'índex més alt, 120 interns per cada 100.000 persones (JUSTIDATA,1995).

El nostre estudi, també tracta el tema de la delinqüència i, en concret, s'emmarca dins de la intervenció penitenciària. Amb ànim de justificar aquest treball demostrarem que, té l'origen en l'anàlisi de necessitats i la seva finalitat és:

* Contribuir a la reinserció social dels delinqüents a través de la inserció laboral. Amb aquest objectiu hem elaborat un programa d'orientació ocupacional per augmentar el nivell d'inserció laboral dels interns que es troben en els centres penitenciaris. Lluny de ser la solució definitiva a la

delinqüència, sí que pensem que és un gra de sorra que pot contribuir a la no reincidència i a la integració acceptada per la societat.

En aquest treball voldriem superar el problema que molts autors anuncien de la separació entre investigació i intervenció en l'àmbit de la marginació social (VALVERDE,1991:23), doncs, aquest treball pretén millorar la intervenció penitenciària des de la pròpia tasca del pedagog dins les institucions penitenciàries.

Si ens decanem a favor de la intervenció educativa en l'àmbit penitenciari, és perquè considerem que els interns viuen en una situació marginal que els és feixuga, en altres circumstàncies amb motiu del III Simposi Internacional de Filosofia de l'Educació, ens expressaven així:

"La manipulació de la personalitat queda justificada clarament en els casos d'individus que *pateixen* el fet de presentar models alternatius de vida que es manifesten com a divergents al model cultural dominant. És necessària una mínima integració social que els permeti viure en llibertat i reduir les dificultats socials a què estan abocats" (Filella,1994:41).

És així com entenem que la intervenció educativa en els inadaptats vol *modificar de manera conscient el subjecte per afavorir un canvi de pautes de conducta acceptades per la societat.*

No em voldria estendre en la descripció de les característiques de la població interna en els centres penitenciaris de Catalunya, perquè són nombrosos els dèficits que cal pal·liar si volem aconseguir la reinserció social i seran tractats àmpliament al llarg d'aquest treball. A grans trets, podem parlar d'unes característiques psicològiques, instructives i laborals que dificulten aquesta integració social. Ens centrarem en l'àmbit laboral perquè partim de la premissa, igual que molts autors, que sense inserció laboral no es pot parlar de reinserció social òptima.

En l'àmbit laboral cal incidir en la motivació, la formació, l'orientació, perquè puguin accedir a un lloc de treball; ja que la majoria d'ells no tenen una especialització laboral, fins i tot desconeixen les seves capacitats i interessos, també tenen un profund desconeixement de les regles que regeixen el món laboral, tot plegat dificulta aconseguir una feina.

Però, hem d'esmentar els canvis econòmics, tecnològics i demogràfics que ha experimentat la societat, des de principi de segle fins ara, i han contribuït a desajustar la relació entre oferta i demanda d'ocupació en el mercat laboral, i un dels efectes més negatius que ha comportat és l'atur.

A partir de la dècada dels setanta les xifres d'atur comencen a augmentar exageradament, i arriben fins al 15,41% de la població activa en l'Estat espanyol, i a l'11,2% en el cas de Catalunya (INEM, octubre 1995).

Si interrelacionem la dura competència que existeix per aconseguir un lloc de treball i les característiques laborals de la població reclosa en els centres penitenciaris, ens adonem de la urgent necessitat de formació i qualificació professional d'aquests interns, si volem que disposin, com a mínim d'alguna oportunitat a nivell laboral.

"La formació professional s'ha d'adequar a les necessitats d'un mercat de treball que es veu afectat per un procés continu de canvi degut a la incorporació de noves tecnologies i noves formes d'organitzar la producció, això implica la necessitat d'una àmplia professionalització dels ciutadans" (Conseller de treball, Periódico, 24 de juliol de 1994).

Paral·lelament, i per raó d'aquests canvis a nivell tecnològic en el mercat laboral, es proposa renovar la formació professional reglada per poder accedir als llocs de treball i fa la seva aparició la FORMACIÓ OCUPACIONAL (FO) per apropar el sistema productiu i el sistema educatiu. Aquest procés també es segueix als centres penitenciaris de Catalunya, on una mitjana de 2000 interns assiteixen a cursos d'FO, i la formació professional reglada, amb més dificultats per implantar-se, queda relegada a un segon terme (Departament de Justícia, 1994).

La importància de la formació ocupacional ve determinada per la seva finalitat: augmentar les possibilitats d'inserció laboral dels individus. Aquest cursos formatius inclouen tant la formació com l'orientació

ocupacional, tan necessària a causa de la situació del mercat laboral, que no pot absorbir les demandes perquè les ofertes són poques. Entenem que la formació no és suficient, sinó que a més a més és necessària l'orientació ocupacional de l'aturat.

Podem distingir tres nivells d'intervenció de l'orientació dins la formació ocupacional en els centres penitenciaris, seguint les etapes que distingeix Montané (1991): orientació prèvia a la formació, l'orientació durant la formació i l'orientació post-formació.

En un primer nivell, previ a la formació, l'orientador, en aquest cas el pedagog del centre penitenciar, valora quina formació és la més adequada seguint-ne l'itinerari formatiu i la conjuntura. És en aquest moment quan es decideix entre participar en algun dels cursos de formació ocupacional, o bé en altres programes educatius. En el cas que es consideri convenient que amplii la seva formació assistint als cursos d'FO, la tasca orientadora consisteix en assessorar sobre el curs més adequat per a l'individu.

En un segon nivell i durant la formació, l'orientació se centra en l'aplicació de programes d'orientació ocupacional. En el cas dels centres penitenciaris, i fins ara, l'orientació consistia en l'aplicació, per part del pedagog, del mòdul de recerca d'ocupació elaborat per als cursos d'FO.

En el tercer nivell, es tracta d'ajudar a trobar i mantenir una ocupació, aquesta etapa es desenvolupa en els centres oberts, on es troben els interns en tercer grau de tractament i que gaudeixen de llibertat durant la jornada laboral.

La nostra tesi se centra en el segon dels nivells esmentats, i ens proposem confeccionar un Programa d'Orientació per a la Recerca d'Ocupació als centres penitenciaris que anomenarem PORO. Aquest programa estarà integrat en el currículum dels cursos de formació ocupacional amb la finalitat de millorar el nivell d'inserció laboral i augmentar l'autoestima professional dels interns que hi participen.

Presentem la nostra tesi ordenada en dos volums per facilitar la consulta del Programa d'Orientació per a la Recerca d'Ocupació (PORO) que formarà el segon volum, mentre que al primer s'hi trobaran els continguts que avalen l'elaboració, l'aplicació i l'avaluació d'aquest programa.

El primer volum consta de dues parts, el Marc Teòric i la Metodologia.

El Marc teòric fonamenta la nostra investigació empírica i es divideix en tres capítols:

El capítol primer titulat *Delinqüència i Reinserció social*, tracta, per una banda, sobre les variables que tenen una relació empírica amb la

delinqüència i les teories que intenten donar una explicació al fenomen delictiu i la base per a la resocialització; per l'altra banda, aborda el tema del treball i la formació ocupacional com a factors clau de la reinserció social dels delinqüents. Aquest apartat ens ajudarà a planificar la nostra intervenció.

El capítol segon, titulat *El tractament penitenciari*, introdueix el concepte de tractament penitenciari, la seva història, les crítiques que ha rebut, amb la finalitat de justificar la seva raó de ser. Ens centrem en el tractament penitenciari a Catalunya en el context de la inserció laboral, que és l'àmbit on es desenvolupa el nostre estudi. Presentarem el model d'intervenció i els programes que s'apliquen als centres penitenciaris catalans.

En el capítol tercer, titulat *La intervenció en la inserció laboral*, concretem les bases de la nostra investigació en el camp de la inserció laboral: el model d'inserció, les estratègies d'intervenció, la intervenció per programes i l'avaluació.

Finalment, justificarem la nostra intervenció per programes d'acord amb el model d'assessorament, a partir del qual elaborarem el nostre programa d'orientació per a la recerca d'ocupació.

Pel que fa a la part que correspon a la Metodologia de la investigació, la desenvoluparem en tres capítols:

En el capítol quart, titulat *Programa d'Orientació per a la Recerca d'Ocupació (PORO)* intentem emmarcar el nostre programa dins de l'orientació ocupacional que es duu a terme en el centre penitenciari Ponent i justificar-lo a partir de l'anàlisi de necessitats. També n'expliquem els continguts, les estratègies organitzatives i les fases de la intervenció, fent referència a les estratègies per avaluar la investigació.

En el capítol cinquè, destinat a *Avaluació de la investigació*, ens centrarem en quatre aspectes avaluadors del programa: el context, el disseny, el procés i els resultats que es poden atribuir a la nostra investigació.

Finalment, en el capítol sisè, titulat *Conclusions i línies futures d'investigació*, inclourem tant les consideracions finals que es poden extreure de la nostra investigació com els camins que hem de seguir per millorar l'orientació ocupacional als centre penitenciaris i així, la inserció laboral i social dels interns.

MARC TEÒRIC

CAPÍTOL 1. DELINQÜÈNCIA I REINSERCIÓ SOCIAL

Ja que la nostra investigació té la finalitat de contribuir a augmentar les possibilitats de reinserció social dels delinqüents, creiem necessari delimitar, en un primer moment, que entenem per delinqüència i reinserció social. Per això, presentarem un repàs dels factors que intervenen en la delinqüència i de les teories més destacades, per arribar a les teories psicosociològiques i, en concret, a la teoria integradora de Farrington que fonamenta el nostre estudi.

De totes les variables que intervenen en la reinserció social dels delinqüents, en el nostre treball, justificarem l'interès per la inserció laboral com a factor clau per aconseguir la reinserció social.

1.1 APROXIMACIÓ AL CONCEPTE DE DELINQÜÈNCIA

Tradicionalment, la definició de delinqüència ha estat bàsicament judicial, solament s'ha considerat delinqüència la violació de la llei; però actualment s'han multiplicat les definicions del concepte delinqüència. D'ençà del Seminari internacional sobre el fenomen de la delinqüència, organitzat per l'Ajuntament de Barcelona (1990), podem parlar com a mínim de tres accepcions:

. La popular, que fa referència a l'opinió que la gent té de la delinqüència, tant si hi ha hagut denúncia a la policia com si no, amb sentència judicial o sense.

. La políciaca, que té origen en la denúncia dels ciutadans.

. La judicial, que abraça allò que els tribunals de justícia han sancionat.

Blanco (1991) també distingeix dos tipus de delinqüència, amb la qual cosa parla de "delinqüències" més que de delinqüència en singular:

. La delinqüència situacional, que consisteix en delictes esporàdics i insignificants que formen part del procés de maduració.

. La delinqüència crònica, és una conducta que forma part d'un estil de vida antisocial de l'individu (pàg. 444).

A aquest últim tipus, Funes (1982) l'anomenarà delinqüència activa. Els delinqüents tenen la delinqüència com a hàbit de conducta normalitzada i pròpia del grup.

En el nostre treball parlarem de la conducta delictiva entesa com una desviació crònica prohibida per les lleis penals d'una societat, que porta a recloure, als que la practiquen, en centres tancats. Perquè un acte sigui delictiu és necessari que hi hagi una llei penal prèvia que prohibeixi aquest acte, per la qual cosa el responsable ha de sotmetre's a la potestat dels tribunals de justícia. Tot i això, però, la realitat ens mostra

que la majoria de delictes no els arriba a conèixer ni el jutge ni la policia, ja sigui perquè no hi ha víctimes o bé perquè no es denuncien els fets.

1.2 FACTORS QUE INTERVENEN EN LA DELINQUÈNCIA

Abans de formular una teoria que explica les causes que provoquen la conducta delictiva, farem un repàs d'un seguit de variables que, s'ha comprovat, tenen una relació empírica amb la delinqüència.

La majoria dels autors es decanten per explicar les causes de la conducta delinqüencial des d'una òptica que té en compte la influència de factors orgànics i ambientals.

La interrelació de factors ambientals, socio-culturals i individuals formen un tipus de personalitat que es caracteritza per la resposta davant determinades situacions, per unes actituds cap als altres, que són un factor clau en l'explicació de la conducta.

1.2.1 Factors biològics

Alguns estudis indiquen que hi ha variables biològiques relacionades amb la delinqüència, encara que tots els autors, fins i tot els més biòlogues com Eysenck, coincideixen quan afirmen que els condicionaments

biològics poden augmentar la predisposició al delictes però no el poden predeterminar.

La majoria d'aquests estudis fan referència a la transmissió de la delinqüència mitjançant la anormalitat cromosòmica XYY, que veuen com a incitadora d'un grau major de violència. Ara s'ha vist, però, que la seva influència és mínima.

També s'ha parlat d'una insensibilitat fisiològica més gran, és a dir, una menor resposta emocional dels delinqüents; de disfuncions neurològiques, i de problemes de nutrició, però els resultats no es poden generalitzar.

Les característiques individuals, com el retard educatiu i cognitiu, la hiperactivitat o la recerca d'estimulació, tenen una importància més gran en aquells individus que mantenen una conducta delictiva persistent (Rutter i Giller, 1988).

1.2.2 Factors psicològics

Sense oblidar que l'individu és un tot, n'estudiarem algunes de les característiques psicològiques.

Si fem referència al concepte *intel·ligència*, trobem que s'ha comprovat

que els delinqüents se situen entre vuit i dotze punts per sota dels no-delinqüents en l'escala d'intel·ligència (Blanco,1991, Pérez Sánchez,1987). Ara bé, tan sols ha estat possible estudiar aquells delinqüents que han estat detinguts, la resta no.

Encara que els estudis conclouen que no existeixen uns trets de personalitat que diferenciïn els delinqüents, sí que podem fer algunes afirmacions a partir de les investigacions que s'han fet.

Sembla que els delinqüents tenen un *lloc de control* més extern que els no-delinqüents (Garrido,1987:24), és a dir, no se senten responsables de les coses que els passen. Un nombre considerable d'estudis n'assenyala el caràcter impulsiu, la no demora del reforç, la manca d'empatia i la poca capacitat de resolució de problemes interpersonals.

La variable *sexe* també influeix en la conducta delictiva, perquè moltes conductes delictives són impossibles de realitzar per una dona, i estem convençuts que els aspectes d'aprenentatge, juntament amb la identitat sexual i amb els rols socials d'home o de dona, tenen molt a veure amb la relació del sexe i la delinqüència.

Tant els individus amb dificultats d'aprenentatge de la conducta pro-social, com aquells individus que necessiten molta estimulació, impulsius i propensos al reforçament positiu, tenen més probabilitat, en

igualtat de condicions, d'emetre conductes antisocials que les persones susceptibles a l'estimulació aversiva i amb poca necessitat d'estimulació (Pérez Sánchez,1987).

1.2.3 Factors sociològics

Destacarem els grups que intervenen directament en el procés de socialització.

Tothom accepta la importància de la *família* com a agent socialitzador. En les famílies dels delinqüents coincideixen algunes característiques: utilització desmesurada del càstig, manca de comunicació entre pares i fills, manca de supervisió paterna, manca d'un dels pares, treball matern fora de casa, nombre elevat de fills, manca de models del rol adult, desavinences i manca d'harmonia familiar (Henggeler,1989; Gluek i Seldan, 1950; Ajuntament de Barcelona, 1980; Martínez Sánchez,1991; Junger-Tas,1993; Shaw Iscott,1991, entre d'altres).

Tots aquests indicadors es concentren, a més a més, en famílies de classes desfavorides econòmicament i culturalment, la qual cosa augmenta el risc de la conducta delictiva.

Morató (1992) ressalta les variables educatives paternes/maternes i l'estrès. Les primeres enteses com una pràctica diària que es pot

observar i, en definitiva, que es pot qualificar com a inductora del comportament antisocial. La segona com a font pertorbadora d'una determinada competència educativa i com a factor de disgregació i de canvi. Apunta tres tipus d'elements relacionats amb l'estrès o pertorbadors de les interaccions pares-fill: els canvis puberals del noi, la separació dels pares (i unió posterior eventual) i la mobilitat geogràfica, concretada en canvis de residència.

Entre les variables de tipus educatiu considera bàsiques la disciplina i la supervisió. Defensa que la incompetència disciplinària (incoherència, permissibilitat extrema, càstig no contingent...) fomenta l'adquisició de comportaments antinormatius, bàsicament a la llar. Posteriorment un determinat estrès sobre la família pot afectar la supervisió que fan els pares i facilitar l'agrupament amb nois marginals amb comportaments desviats. El grup actua com a reforçador poderós i atreu el noi quan disminueix el control familiar.

En el marc de l'educació reglada, trobem el *fracàs escolar* lligat a la delinqüència, que arriba després de tota una trajectòria de problemes d'aprenentatge que desemboquen en l'autoexclusió del món acadèmic. En molts casos l'escola es converteix en un món a part de la realitat en què viuen, fet que accelera el procés d'autoexclusió.

Podem afirmar que el jove que pateix fracàs escolar té més probabilitats d'implicar-se en activitats delictives, encara que cal relacionar aquest fet amb altres variables com la classe social, la família, els amics i les condicions socials del barri.

Sembla que la família juga un paper important en el fracàs escolar, ja que la unió amb els pares estableix les bases de la unió amb l'escola (Blanco,1991:44).

El *grup d'iguals* és un agent socialitzador molt fort, entre ells es manté una interacció estreta i espontània, la qual cosa aporta al jove models de comportament. Pertànyer a un grup on hi ha delinqüents és un bon element de predicció de la carrera delictiva. A més a més, la delinqüència juvenil sovint es presenta com un fenomen de grup (Morató,1992).

El jove troba en la banda la vinculació personal, el tracte personal i la comunicació dels seus interessos, dels seus problemes; li proporciona seguretat; quan el jove se sent aïllat busca la companyia d'altres que han estat definits de la mateixa manera i així continua desenvolupant la seva activitat delictiva (Ajuntament de Barcelona, 1980).

El context geogràfic que envolta l'individu també influeix la conducta delictiva, ja que, a grans trets, podem dir que la problemàtica de la delinqüència s'emmarca en *barris* asocials en procés d'assentament i en

zones de degradació ciutadana i urbanística. En les ciutats dormitori hi ha molt poques relacions o quasi no existeixen. Els índexs delictius són substancialment més elevats en les grans ciutats que en les petites i zones rurals (Funes,1993).

Entre els factors *sòcio-econòmics* trobem que la desigualtat social en la distribució de la riquesa, junt amb l'atur, és un dels factors més rellevant en l'estudi sobre la delinqüència.

La creença que la delinqüència és molt més freqüent en els individus de classe baixa constitueix la base de diferents teories sociològiques importants. Per exemple: la teoria de la reactància de Cohen, la de l'oportunitat diferencial, la de la subcultura de Miller que estudiarem posteriorment. En aquest apartat incidirem sobre el tema de l'atur i la seva relació amb la delinqüència.

A nivell macrosocial està comprovat que els índexs d'atur i de delinqüència augmenten i minven paral·lelament, encara que es necessari un interval de temps perquè s'influenciïn (Blanco,1990:50; Cantor i Land, 1991; Corcoles,1994; Crown, Richardson, Riddington i Simon, 1989; Farrington i West,1990; Kieselbach,1988; Payne,1991; Krohn, 1976; Rutter i Giller,1988:169...).

Segons un estudi de la Unió Europea (El País, 13 de març de 1994)

sobre les possibilitats laborals dels interns en acabar la condemna, l'atur i el crim creixen alhora en temps de crisi.

En concret, a Itàlia, el gabinet d'estudis de la Direcció General per als Instituts de Prevenció i de la Pena ha dut a terme una enquesta sobre al reinserció social dels ex-presos. Els resultats confirmen que la major dificultat ve determinada pels obstacles que hi ha a l'hora de trobar feina i un pis, i per les dificultats econòmiques (Mosconi, 1993:224).

A més de la dificultat de trobar feina a causa de la situació econòmica, també el rebuig del treball com a activitat, quan la incorporació no resulta satisfactòria, pot reforçar el comportament desviat, perquè es considera una alternativa per aconseguir els seus objectius, tal com afirma la teoria de l'anomia (Rutter i Giller, 1988).

El món del treball és una de les més importants instàncies socialitzadores de l'ésser humà. Amb el treball hom s'incorpora a la població activa, fet que pot permetre la independència del context familiar. La correlació de l'èxit de la incorporació al treball amb la classe social ens indica que els individus que pertanyen a classes socials desfavorides sovint arriben al treball molt joves i de manera il·legal, veient-se obligats a acceptar qualsevol feina, la qual cosa fa que es converteixi en una font de frustració (Valverde, 1980:363).

D'acord amb la situació familiar, classe social, nombre de germans i educació paterna varien les oportunitats per accedir al món del treball (Micklewright, 1988). En un estudi realitzat sobre la inserció laboral dels universitaris, Figuera (1994) especifica que, si bé, la classe social no incideix directament amb la taxa d'atur, sí que retarda el procés d'inserció, a l'igual que el sexe actua com a variable en detriment de les dones a l'hora de la seva inserció. Canals, Masjuan i Planes (1990) destaquen la variable territori quan parlen de la igualtat d'oportunitats formatives i laborals.

El tipus de treball que pot trobar l'inadaptat no acostuma a donar gratificacions perquè normalment no pot escollir l'ocupació que més li agrada i, a nivell econòmic, aquesta feina sovint va acompanyada de salaris baixos que, a més a més, han de lliurar a la família.

Així doncs, si sumem a la falta de preparació, la temporalitat de la feina, el treball poc gratificant, el baix nivell d'ingressos, la poca consideració laboral del treballador en les relacions interpersonals en l'empresa, l'explotació laboral... el resultat acostuma a ser un alt índex d'absentisme laboral i, finalment, l'abandonament del lloc de treball.

Són molts els autors que s'han interessat per les repercussions de l'atur en les persones que el pateixen (Jahoda, 1987; Escobar, 1989; Fineman, 1987; La Vanguardia, 25 de març de 1994, Peregoy i Schliebner, 1990;

Reynolds i Gilbert,1991; A. Winefield, Tiggerman, 1989; García Martínez,1986; Westin,1989; Sheeran i Abraham,1994; Perrucci,1990, entre d'altres). A continuació presentem un recull dels efectes de l'atur, i que considerem podem afavorir la comissió d'actes delictius:

"Como síntesis de las conclusiones de los estudios citados, podemos afirmar que el desempleo afecta económica, psicológica y socialmente en diversos grados a las personas, dando lugar con el paso del tiempo a situaciones de pérdida de la identidad personal y del estatus social, baja autoestima, disminución de las relaciones sociales, sentimiento de impotencia, frustración, autculpa, inseguridad, desamparo, ira y resentimiento. Generalmente acompañados de un empeoramiento de la salud, dificultades en la estructuración del tiempo, cambios en los hábitos comportamentales (consumición excesiva de tabaco, alcohol,...) empobrecimiento de las relaciones familiares y sociales y tendencia al aislamiento. Todo ello con el concurso de dificultades financieras en aumento" (Pérez Escoda, 1994:36).

1.3 TEORIES SOBRE LA DELINQUÈNCIA

Els factors que hem considerat fins ara s'han combinat en un conjunt de teories per donar una explicació convincent al fenomen delictiu. Actualment, la tendència és abandonar les grans teories monolítiques i

acceptar les explicacions multifactorials que s'unifiquen en models integrats i no competius.

Considerem oportú fer un breu repàs de les principals teories sobre la delinqüència que proporcionen les bases per a la investigació criminològica i tenen importància en les discussions sobre la intervenció pràctica i els programes de tractament; només quan tenim una comprensió dels mecanismes i de com i per què les coses s'esdevenen, podem planificar amb efectivitat el futur.

1.3.1 Explicacions Biològiques

Tenen els antecedents en els fisionomistes del segle XVIII, gent com Franc Gall, que creien que els trets facials revelaven la personalitat, i en els frenòlegs del segle XIX que estudiaven els cranis dels reclusos, on intentaven identificar-ne la personalitat.

El treball més conegut és el de Lombroso (1835-1909) que creia que la majoria de criminals s'havien quedat un pas enrere en l'escala evolutiva. Els seus estudis els seguiren Sheldon (1949) i Glueck (1934), i en els últims 50 anys s'han fet estudis sofisticats sobre la relació entre la constitució física i delinqüència. Amb tot això, cada cop és més dèbil la connexió entre ambdues variables, per la qual cosa aquesta explicació teòrica és molt qüestionable.

1.3.2 Teories psicoanalítiques

Aquestes teories van tenir una influència important en la teorització sobre els delinqüents i la delinqüència durant diferents dècades, encara que als anys 70 van començar a perdre partidaris. Els postulats centrals bàsics són:

.El comportament delictiu és una manifestació de pertorbacions subjacents internes. La conducta antisocial és el resultat d'un desenvolupament defectuós de la personalitat.

.Els primers anys de vida de l'individu i les relacions familiars són fonamentals.

.La causa de l'acte delictiu és la anormalitat psicològica, no els factors que la produeixen.

Una de les crítiques més destructives a la perspectiva psicoanalítica és la dificultat de mesurar els conceptes i provar les hipòtesis, de fet, com afirmen Rutter i Giller (1988), en els últims anys no s'ha donat massa importància a aquestes teories perquè no han estat útils a l'hora d'augmentar la informació sobre el delicte ni a l'hora de proporcionar mètodes efectius d'intervenció.

D'altra banda, en el camp de la psicologia de la personalitat, la teoria de la criminalitat de Eysenck sosté que la màxima predisposició a la conducta antisocial es dona en els individus que puntuen alt en neuroticisme, extraversió i psicoticisme, i afirma que l'estatus socioeconòmic té poca influència en la personalitat i, al mateix temps, en la delinqüència.

Estudis posteriors on s'ha tingut en compte la variable de la classe social, Bueno (1990), intentaran demostrar que aquesta teoria de la criminalitat d'Eysenck sembla complir-se en els adolescents de classe mitjana, mentre que en els nois de classe social inferior el psicoticisme és l'únic factor que està relacionat amb la conducta antisocial.

1.3.3 Teories sociològiques

Aquestes teories situen l'origen de la delinqüència fora de l'individu, veuen en el medi social la causa de la delinqüència. La delinqüència és, d'una banda, el resultat d'un conflicte de normes entre la societat dominant i certs subgrups i, de l'altra banda, són les desigualtats socials que hi ha a l'hora d'aconseguir els objectius culturalment desitjables les causes de la conducta delictiva.

1.3.3.1 Teoria de la tensió

Merton ha estat el teòric que més ha influït en la teoria de la tensió, basada en el concepte de Durkheim de l'anomia. Essencialment, aquesta teoria explica la conducta delictiva com al resultat de la distància entre els objectius culturals i els mitjans disponibles per aconseguir aquests objectius. Els joves de les classes socials més baixes experimenten frustracions pel fet de no tenir l'oportunitat de participar en els reforçaments que proporciona l'èxit econòmic o pel fet de no disposar de les habilitats per adquirir un estatus social i prestigi.

Aquesta teoria està basada en les classes socials, assumeix el fet que la major part de les conductes delictives es produeixen en les classes socials més baixes. La inconsistent i dèbil relació entre la classe social i la conducta criminal, i el fet que les aspiracions d'èxit no siguin les mateixes per a totes les classe socials, ha fet que aquesta teoria rebés diferents crítiques. Des del punt de vista teòric, la teoria falla a l'hora d'explicar la raó d'un tipus d'adaptació a la tensió i no d'un altre (Rutter i Giller, 1988:180). També, el fet que la majoria de delinqüents joves quan arriben a adults respectin les lleis, la qual cosa constitueix una de les principals fonts de dificultat per a la teoria de la tensió, ja que, les condicions en el model no canvien en l'adolescència ni quan s'arriben a adults (Hirschi, 1969).

1.3.3.2 Teories sobre la delinqüència de la classe baixa

Se centren en la naturalesa social de la delinqüència. Afirmen que la delinqüència i, sobretot la delinqüència reincident són un fenomen de classe baixa i que la majoria del comportament delictiu es produeix dins de grups o bandes:

a) Teoria de la reactància de Cohen

L'essència de l'argument d'aquesta teoria es fonamenta en el fet que ser membre d'una classe social s'associa amb uns valors i uns estils de vida. El problema apareix quan el nen arriba a l'escola i és mesurat pels estàndards de la classe mitjana que predominen, que el porten a rebutjar l'escola i el seu sistema de valors.

Els supòsits principals d'aquesta teoria són els següents:

- .Un important nombre de joves de la classe baixa, principalment homes, tenen problemes a l'escola.
- .Els problemes a l'escola estan relacionats amb la delinqüència.
- .El fracàs escolar es pot atribuir, principalment, a un conflicte entre els valors dominants de la classe mitjana en el sistema escolar i els valors del jove de classe baixa.
- .La delinqüència masculina de classe baixa es materialitza, bàsicament,

en bandes, en part per aconseguir autoimatges positives.

Les afirmacions de Cohen que fan referència a la relació entre el fracàs escolar i la delinqüència semblen tenir, segons estudis posteriors, evidència empírica; en canvi, no ha estat tan estudiada la relació entre fracàs escolar i classe social.

b) Teoria de la subcultura delictiva

L'aproximació subcultural, de la mateixa manera que la teoria de la tensió, postula que la delinqüència està concentrada en els grups de la classe baixa treballadora. Es diferencia, però, d'aquesta teoria perquè suggereix que la delinqüència és una conducta normal dins de la subcultura particular i, per això, s'aprèn com qualsevol altra conducta.

La tesi de Miller, el representant més destacat de la teoria de la subcultura, és que les bandes de classe baixa reflecteixen els interessos focals del sistema cultural al qual pertanyen. Aquests interessos són el conjunt de valors i normes predominants que guien el comportament de la gent.

La principal contribució d'aquestes teories és el reconeixement que algunes formes de conducta delictiva formen part de les activitats socials

acceptades entre els adolescents (delictes menors: trencar vidres, no pagar els transports públics, *graffitis*...)

Podem afegir la constatació que la majoria dels delinqüents quan són adults viuen d'acord amb les lleis i el fet que també una majoria important, sobretot els delinqüents primaris, no manifesten cap trastorn de conducta, emocional o relacional.

Aquestes conclusions són aplicables als actes delictius menors i es probable (segons autoinformes) que en tots els grups socials existeixin aquests tipus de delictes que acaben considerant-se normals, però aquest fenomen és aplicable a tots els estrats de la societat. Aquesta aproximació tampoc no serveix en el cas dels delinqüents reincidents que, comparats fins i tot dins de la mateixa classe treballadora, són diferents de la resta de companys (Rutter i Giller, 1988).

1.3.4 Explicacions psicosociològiques

Dins d'aquest apartat inclourem aquelles teories que han destacat l'aspecte relacional de la delinqüència, és a dir, la vinculació entre el medi i l'individu que hi interactua. La característica principal és que la delinqüència és un fenomen que s'aprèn, i tant l'ambient com l'individu juguen un paper determinant.

1.3.4.1 Teories del control social

Per aquestes teories qualsevol persona té una predisposició a delinquir, però allò important és saber perquè hi ha gent que no ho fa i localitzar aquestes deficiències de control (ja sigui personal o social) que permeten manifestar aquesta conducta delictiva.

Els actes delictius són el resultat de la debilitat o trencament del vincle d'un individu amb la societat. Els elements clau d'aquesta relació amb la societat són la inclinació cap a l'altra gent, el compromís amb una societat organitzada, la implicació en les activitats convencionals i la creença en un sistema de valors comuns (Rutter i Giller, 1988:183). Investigacions posteriors han demostrat que és difícil verificar aquesta teoria (Agnew, 1991).

1.3.4.2 Teories de l'associació diferencial

La teoria de Sutherland (1939) sobre l'associació diferencial actua com a nexa entre les teories individualistes de la primera de segle i les teories dels anys 20 i 30 sobre al influència de factors ambientals. En podem extreure les propostes següents:

- . La conducta delictiva, igual que qualsevol altra conducta, s'aprèn.
- . S'aprèn en interacció amb altres persones en un procés comunitari.

- . La part més important de l'aprenentatge es dona dins dels grups d'iguals,
- . Aquest aprenentatge inclou tant les tècniques com els motius dels delictes.
- . La direcció específica dels motius des de les definicions dels codis legals com a favorables o desfavorables,
- . Una persona comet delictes per un excés de definicions favorables a la violació de la llei.
- . Les associacions diferencials poden variar en freqüència, durada, prioritat i intensitat.
- . El procés d'aprenentatge del comportament criminal per associació amb altres patrons criminals i anticriminals comporta tots els mecanismes implicats en qualsevol altre aprenentatge.
- . El comportament criminal és una expressió de necessitats i valors generals, però el comportament no criminal també. Són els mitjans que són diferents, no les finalitats (Blanco,1991:101).

Hi ha moltes observacions que estan d'acord amb la idea que és més probable que un es converteixi en delinqüent si es relaciona amb delinqüents. La majoria dels actes delictius es cometen en grup. L'existència de delinqüents en la família també és un factor que influeix. Tenir amics delinqüents també augmenta la probabilitat que un noi delinqueixi, però el problema és establir les condicions temporals de casualitat, és a dir, determinar si les associacions són abans o després.

1.3.4.3 Teoria de l'etiquetatge

Thrasher, ja en el 1938, va afirmar que etiquetar oficialment de delinqüent una persona pot fer que aquesta persona es converteixi en allò que es diu que és.

Posteriorment, altres autors postulen que la visió que una persona té de si mateixa està determinada per la reacció dels altres, així l'etiqueta estigmatitzadora de "delinqüent" afecta l'autoimatge de la persona i, com a conseqüència, la persona etiquetada és més propensa a enredar-se en activitats delictives. Lemert ho anomenarà desviació secundària (Blanco,1991:119).

Algunes investigacions (Rutter i Giller,1988:192) conclouen que el processament judicial pot servir per augmentar les probabilitats de la futura desviació, però per una altra banda els mateixos estudis demostren que els efectes estigmatitzadors de l'etiqueta no són tant importants, operen principalment en delinqüents primaris i varien segons el sexe i el grup ètnic. També és obvi que aquesta teoria no pot explicar la iniciació en l'activitat delictiva.

1.3.4.4 Teories de l'aprenentatge social

Les teories de l'aprenentatge social no presenten un únic mecanisme per

explicar l'origen de les conductes delictives, sinó que inclouen variables biològiques i socials, amb la qual cosa es preocupen per les variables situacionals. Aquestes teories afirmen que les activitats delictives són una mena de conducta on la variable aprenentatge juga el paper més important, a l'hora d'adquirir-la, d'executar-la i de mantenir-la. El concepte principal és que la conducta es manté o s'inhibeix d'acord amb les conseqüències.

A causa del fet que les aproximacions a les teories són tan àmplies i complexes és difícil demostrar-les; però sí que és cert que hi ha moltes investigacions que afirmen que tant les activitats delictives com les pro-socials estan influïdes per les experiències d'aprenentatge.

1.3.5 Teories sobre la delinqüència femenina

La dona no ha estat considerada igual que l'home i sembla lògic que la seva activitat delictiva tampoc no s'hagi analitzat des de les mateixes premisses.

Les explicacions de caràcter biològic aportades per Lombroso (1895) acaben amb l'afirmació que l'evolució de la dona delinqüent es troba en un grau inferior si ho comparem amb l'home delinqüent (Contreras, 1990:58).

La gran majoria de les investigacions van destacar la importància que tenen les diferents etapes de desenvolupament biològic-sexual, sobretot el període premenstrual, encara que els estudis més recents no tenen dades concloents.

Les explicacions de contingut psicoanalític també mantenien el criteri d'anormalitat en la dona delinqüent pel fet de presentar una manca de desenvolupament del seu *ego*.

Les teories de caràcter social posen atenció en la importància de la socialització diferent entre homes i dones. Culturalment s'ha reservat per a la dona un rol més passiu i un control social més fort que per a l'home i trobem autors que veuen la causa de l'increment de la delinqüència femenina en l'adopció de pautes de conducta similars a les de l'home. Per a la teoria de la igualtat d'oportunitats, la progressiva integració de la dona en la societat, on desenvolupa papers més actius augmenta els índexs de criminalitat (Clemente, 1985).

Però en un estudi, realitzat per Contreras, on s'aporten resultats quantitativs i qualitativs de l'evolució de la criminalitat femenina en els últims cent vint-i-quatre anys, es conclou el següent:

"L'índex de criminalitat femenina, respecte l'home, no s'ha incrementat i, contràriament a l'opinió pública sobre el progressiu augment de la

delinqüència femenina a causa de l'emancipació de la dona, s'ha vist com els principis igualitaris-emancipadors no han tingut incidència en els estrats socials més baixos, que continuen mantenint els valors i les pautes de conducta tradicionalment assignades a la dona, en el millor dels casos ha influït en un 3% de les dones, per la qual cosa l'autor rebutja la idea d'una nova delinqüència femenina" (Contreras,1990:421).

Com a síntesi direm que les explicacions de la delinqüència varien considerablement tant en contingut com en verificació empírica, i resumint, podem dir que les teories biològiques i psicològiques es reserven per als delinqüents que han comès delictes greus. La teoria de la tensió interpreta la delinqüència dirigint la mirada cap a les anormalitats de l'organització social i no cap a les de l'individu i, igual que les teories de la subcultura, no donen explicacions generals. Aquestes últimes posen èmfasi en els valors que hi ha entre certs grups socials que influeixen en el comportament delictiu, mentre que les teories del control es preocupen de com es desenvolupen en l'individu, a través del control social, certes barreres cap al comportament delictiu. També hem de tenir en compte els efectes de la reacció social que proposen els teòrics de l'etiquetatge.

Les teories que interaccionen factors personals i socials són les que millor, des del nostre punt de vista, poden explicar el comportament delictiu i serien la base on es recolzaria la nostra investigació sobre la

necessitat d'inserció laboral del delinqüents per aconseguir la resocialització. Un bon exemple d'aquest tipus de teories és la Teoria integradora de Farrington.

1.3.6 Teoria integradora de Farrington

Farrington (1991) proposa una teoria integradora en la qual els actes delictius són el punt final d'un procés de quatre estadis.

a) En un primer estadi hi ha la motivació. L'autor suggereix, d'acord amb les respostes que han donat els delinqüents, que els incentius principals són els bens materials, l'estatus entre companys i l'excitació.

b) En un segon moment, es produeix l'elecció del mètode per aconseguir els beneficis, aquest mètode pot ser legal o il·legal. Hi ha la tendència, per part dels nois de classes baixes, a escollir els mètodes il·legals, ja que, els legals, els són més difícils d'aconseguir.

c) En un tercer estadi, hi ha un augment o disminució de la motivació a l'hora de fer algun acte delictiu com a conseqüència de les creences i actituds interioritzades sobre la infracció de les lleis que han anat apareixent en un procés d'aprenentatge a partir d'una història de recompenses i càstigs. Si els pares exposen actituds i comportaments a favor de la delinqüència, augmenten les actituds antinormatives.

d) El quart període és un procés de decisió en una situació específica i es veu afectat per factors de situació immediats. La comissió de l'acte delictiu depèn dels beneficis i conseqüències que es poden extreure, per exemple, l'aprovació dels companys, els bens materials, etc.

Com a síntesi dels quatre estadis, Morató, s'expressa així: "Els nois que pertanyen a famílies pobres són especialment propensos a delinquir degut a què són incapaços d'assolir els seus objectius de forma legal. (...) Tot el procés és autorregulador, en el sentit que el fracàs escolar primerenc pot dur a l'absentisme i a la manca de titulació acadèmica, la qual, a la vegada afavoreix els treballs desqualificats i els períodes d'atur, que fan difícil aconseguir determinats objectius legalment" (Morató, 1992:18).

D'altres autors també estarien d'acord amb aquest procés proposat per Farrington, on la classe baixa és més propensa a delinquir: educació inadequada dels pares que duu fins a un augment del fracàs escolar i a la no titulació, que desemboca en l'atur (Garrido Genovés, 1989:28).

A partir d'aquesta teoria, la reinserció social, entre d'altres aspectes, aniria encaminada a donar als delinqüents les eines necessàries per a que puguin assolir els seus objectius de forma legal, entre elles trobaríem la capacitació per a poder trobar i desenvolupar una ocupació laboral. Aquesta inserció laboral, no sol li permetria gaudir d'uns beneficis

econòmics, sinó que el permetria viure d'acord amb al dinàmica social establerta actualment, perquè tal com afirma López Coria "trabajar, en todo caso, nos hace "normales" dentro de una filosofía social del bienestar" (López Coria,1995:388).

1.4 LA REINSERCIÓ SOCIAL DELS DELINQUENTS

Quan parlem de reinserció social, el punt de partida és l'individu que ha comès actes delictius i la finalitat és la seva integració social. Per reinserció social entendrem, d'acord amb Petrus, "el procés mitjançant el qual es vol aconseguir la readaptació social d'aquells ciutadans que, per causes diverses, s'han quedat al marge del medi i de les normes socials del grup, (...) les funcions otorgades a la ressocialització i a la reinserció social són les d'aconseguir que el subjecte inadaptat pugui:

1. Assumir els esquemes normatius i els valors del grup.
  2. Adquirir la cultura o cultures predominants de la societat.
  3. Adquirir els hàbits de conducta normalitzats.
  4. Comprendre la dimensió social i els codis de les relacions del grup social.
  5. Facilitar la participació de l'individu en els béns del grup.
  6. Possibilitar l'activitat professional.
  7. Comprendre la racionalitat de les mesures o penes adoptades"
- (Petrus, 1990:81).

A partir d'aquesta definició, observem com són diferents les àrees problemàtiques que haurien de ser tractades, d'acord amb les necessitats, per aconseguir l'adaptació social: física, cognitiva, familiar, professional, relacional amb el grup d'iguals, etc. Com veurem més endavant, en els centres penitenciaris de Catalunya es desenvolupen programes específics per intervenir en les diferents deficiències, perquè hem pogut comprovar que la delinqüència no és una condició específica o unitària que pot aïllar-se realment d'altres dificultats i es pot *curar* amb un tractament, ja que no hi ha tractaments específics per a la delinqüència, i les mesures educatives no són les úniques que es poden utilitzar per a la reinserció del delinqüent, en són necessàries d'altres de socials, penals.

1.4.1 Característiques de la població interna en els centres penitenciaris

Entre les deficiències més destacades pels autors que han tractat el tema (Redondo, 1993, Valverde, 1991, entre d'altres) trobem:

a) Àmbit personal-cognitiu

.Autocontrol/impulsivitat; molts delinqüents tenen dificultats per parar-se a pensar en les conseqüències de les seves accions abans i/o després d'actuar. Aquesta extrema primarietat del comportament impedeix

plantejar-se objectius a llarg termini i afavoreix la recerca dels reforços positius immediats.

.Control extern; molts delinqüents manifesten un elevat control extern, atribuint la culpa d'allò que els passa a la societat.

.Dificultats per desenvolupar pensaments abstractes; els és difícil entendre el món, les normes, les lleis i, fins i tot, el pensament dels altres.

.Rigidesa conceptual; els porta a reincidir en comportaments poc beneficiosos. Aquí hi podríem afegir que el comportament reactiu el condueix a respondre a una cadena d'esdeveniments que no controla.

.Dèficits a l'hora d'identificar i solucionar problemes interpersonals.

.Raonament crític; tenen dificultats a l'hora de qüestionar-se la coherència de les seves idees i les dels altres.

.Poca resistència a la frustració, que converteix la seva conducta interpersonal en inestable, insegura i immadura.

.Egocentrisme, es relaciona en funció de les seves demandes sense pensar com afecta a altres persones.

.Buit d'història personal que impedeix de planificar el futur.

.Nivell d'autoestima baix.

b) Àmbit escolar

.Arribada tard a l'escola i abandonament abans d'acabar l'escolarització obligatòria.

.Una escola molt distanciada del seu context i poc incentivadora.

.Fracàs escolar.

.Poc desenvolupament de les capacitats intel.lectuals.

c) Àmbit laboral

.Manca d'especialització. Partint d'un desconeixement de les seves capacitats i, fins i tot, dels seus interessos.

.Poca experiència laboral, sobretot en els joves, o bé ocupacions marginals.

.Experiència negativa en l'àmbit laboral pròpia i/o dels seus models paterns.

.Dificultat per acceptar la relació laboral; sotmetre's a un horari, una constància i sovint mal pagat.

.Desconeixement de les regles que regeixen el món laboral, que dificulta aconseguir una feina.

.En alguns casos manca de motivació vers el treball.

Els interns dels centres penitenciaris entrarien a formar part del grup d'aturats de llarga durada, és a dir, estan en situació d'atur per un període igual o superior als 12 mesos, ja que les característiques més rellevants d'aquest tipus de població coincideixen amb les que acaben de destacar: nivells molt baixos d'educació (formació cultural i habilitats bàsiques), nul·la o poca qualificació professional i desmotivació o desànim davant del mercat laboral (Pérez Escoda, 1992:7). Fins i tot hi ha autors com Figuera (1994:106), que qualificarien als interns d'inactius per

distingir-los dels aturats, entenen que no es dóna una recerca activa d'ocupació.

Resumint, podem dir que els delinqüents, en general, és caracteritzen per tenir poques relacions interpersonals positives, manca d'informació, dificultats per a l'obtenció d'èxits educatius, mala trajectòria laboral, elements que dificulten la seva inserció social. De totes aquestes deficiències, en aquest treball ens centrarem en l'àrea laboral perquè considerem que és un dels aspectes més importants a l'hora de parlar de reinserció social.

1.4.2 El treball com a factor de reinserció social

Fa més de trenta anys que Glasser (1964) apuntava la necessitat d'una feina per fer possible la reinserció dels delinqüents en la societat:

"Els seus antecedents previs a l'ingrés a la presó, la conservació dels lligams familiars, l'existència d'un lloc per viure i una feina per a treballar, tots aquests i altres factors extra-institucionals es vinculen estretament amb l'exclusió de la criminalitat ulterior" (Glasser en Morris, 1981).

Desenvolupar una ocupació laboral "normalitzada" és un factor clau per aconseguir la integració d'un individu en la comunitat (Casal, Masjuan,

Planas, 1991; Coleman i Huseri, 1989; Col·lectiu Porta Oberta,1993; Jurado,1993; Marshall,1992; McGinnis, Klocksiem i Wiedemann,1977; Figuera,1994; Funes,1993). Al contrari, ja hem vist que la manca de treball o la perspectiva de no trobar-ne ha estat citat per molts autors com un factor relacionat amb la delinqüència.

Soothill i Holme (1981) van observar que el treball afavoria la no-reincidència, correlacionant les dues variables s'obtingué que com més temps treballat menys tornaven a delinquir els ex-interns. Pel contrari van comprovar que correlacionaven positivament el temps de prestació econòmica amb la reincidència.

La capacitat per desenvolupar i mantenir una feina de manera estable és el factor més important de reinserció social, així ho han demostrat alguns programes de rehabilitació que han atribuït al treball un pes factorial de fins i tot un 20%, mentre que altres variables com la família tenien menys incidència en el procés de reinserció (Redondo,1992).

Aquí presentem la idea bàsica d'aquest estudi: sense inserció laboral és inviable la inserció social dels delinqüents.

"...una relació laboral que com a mínim permeti a l'individu sobreviure dignament -encara que no obtingui una satisfacció personal en el seu

treball- és indispensable per aconseguir una adaptació social mínimament satisfactòria" (Valverde, 1991:83).

La Comissió sobre "Creixement, competitivitat i ocupació" de la Unió Europea, conscient de la problemàtica que pateixen els més desfavorits per trobar una ocupació, va engegar el 1990 la iniciativa HORIZÓN. Aquesta iniciativa té la finalitat de facilitar l'accés al mercat laboral d'aquelles persones que estan excloses o corren el risc d'estar-ho: minusvàlids i persones desfavorides (toxicòmans, persones marginades, immigrants, refugiats, presos o ex-presos, aturats de llarga durada). Per afrontar els problemes que afecten a aquests grups, s'han desenvolupat dos tipus d'accions. La primera consisteix en millorar la qualitat de la formació. La segona inclou accions a favor de la creació d'ocupació, en especial mitjançant noves formes d'organització del treball, ajudes a l'ocupació en el mercat de treball obert i a través d'accions a favor del treball protegit (Comissió Europea, 1994).

El treball augmenta la importància en la nostra estructura societat/sistema laboral. El ciutadà viu dels ingressos laborals i una persona és el que és gràcies a la feina que fa, la qual li dona l'ésser social, el prestigi, les possibilitats d'existència. El valor de la persona augmenta amb el valor de la seva feina (Kwant,1991:77).

L'actitud vers el treball dels joves d'avui continua sent important, però és

més realista, ja no és una actitud optimista i confiada com la de les generacions anteriors. Els homes actuals donen importància al treball des d'un punt de vista pràctic, en la mesura que els proporciona un sou que els permet gaudir d'una autonomia econòmica i d'una independència respecte a la família (Vallés, Moncada i Callejo, 1987).

També hem de ser conscients que els treballs que poden dur a terme els nostres subjectes d'estudi, en la majoria dels casos, queden inclosos dins el mercat de treball secundari i desqualificat perquè com més petita sigui la preparació de base, pitjor és el lloc de treball que es pot aconseguir (Del Rio, 1991).

Figuera (1994:120) distingeix entre inserció professional plena i inserció professional parcial. Entenent per la inserció plena la d'aquella persona que té una ocupació a temps total, desenvolupant en un o varis llocs de treball, una tasca adequada al contingut i a la categoria de la seva formació i la seva satisfacció està en un nivell mig o superior. Mentre que, la inserció parcial es caracteritza per desenvolupar una tasca, que malgrat estar relacionada total o parcialment amb al seva formació:

- a) manté una condició laboral de categoria inferior,
- b) dedicació parcial,
- c) nivell alt d'insatisfacció.

D'altra banda, la inserció social, segons Figuera (1994:24) vindria determinada per la independència econòmica i espacial de la família d'origen, és a dir, suposa la plena autosuficiència econòmica i la residència autònoma.

També hem de partir de la base que si trobar feina és difícil avui en dia, més ho és per a aquells que han estat a la presó, doncs aquest fet actua com a factor de discriminació social (Martín García,1993:102), però la literatura científica té molts exemples de com molts delinqüents -en societats sense treball- aconseguen la seva integració laboral (Gendreau i Ross en Garrido i Redondo,1991:293). El problema no és la manca de llocs de feina, sinó la nul·la preparació cognitiva i conductual dels delinqüents per participar en els mecanismes pro-socials de convivència.

Així, dos, són els fronts que hem d'atacar, per un costat millorar la seva qualificació professional i per l'altre donar les eines necessàries a nivell psico-social per a que es pugui desenvolupar en el mercat laboral.

1.4.3 La formació ocupacional com a política d'inserció laboral

Les exigències del mercat de treball obliguen els experts en la formació d'adults a afavorir una formació, tant per a la població activa com per a la població aturada, que permeti al treballador una contínua adaptació al

canvi perquè les xifres indiquen que un alt percentatge d'aturats no obtenen treball a causa de la manca de preparació.

La necessitat de facilitar als interns en els centres penitenciaris una mínima i suficient formació en un ofici és òbvia: el seu únic mitjà d'incorporació positiva al medi social serà l'accés a un lloc de treball remunerat, garantia de supervivència, desenvolupament i autonomia personal.

El sistema educatiu, fins ara, no ofereix la formació professional adequada a les necessitats del mercat de treball ni tampoc pot predir les futures necessitats de la indústria. Sembla que la LOGSE aporta algunes solucions, però serà la Formació Professional Ocupacional (FO) la que oferirà un conjunt d'accions formatives que es justifiquen per la necessitat de:

- . Compensar educativament el gran nombre de persones que no van superar els nivells inicials de la formació reglada i els aturats.

- . Oferir a la població activa la possibilitat de perfeccionar els seus coneixements i destreses tècniques, culturals i professionals, de manera que puguin respondre de manera adaptada als problemes nous que generen les successives reconversions a les quals el seu lloc de treball es veurà sotmès.

. Ajustar les qualificacions disponibles de les persones aturades a les necessàries en el mercat de treball, afavorint la inserció o reinserció laboral i actuant com a resposta eficaç al fenomen de l'atur estructural persistent.

. Fomentar la igualtat d'oportunitats, oferint la possibilitat d'obtenir gratuïtament formació complementària intermèdia entre el sistema educatiu i el productiu a aquells col·lectius amb pocs recursos econòmics.

La formació ocupacional neix en l'Ordre Ministerial del 3 de juliol de 1985 (Boletín Oficial del Estado del 7-8-85) integrada en els programes de foment de l'ocupació dins del *Plan nacional de formación e inserción profesional (Plan FIP)*. En els últims anys s'ha anat adaptant a les Orientacions del Fons Social Europeu (BOE 27-2-86, 13-2-87...i 19-2-90) que ha participat en el finançament. En un inici, la gestió del FIP era a càrrec de l'INEM, però en l'àmbit de Catalunya ha passat a dependre de la Direcció General d'Ocupació del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, a partir del traspàs de competències regulat al Reial Decret 1577/1991, de 18 d'octubre (BOE del 8-11-91), que va entrar en vigor l'1 de gener de 1992.

La formació professional ocupacional és la formació que tendeix a l'adaptació del treballador a una professió determinada mitjançant

l'assistència a cursos pràctics que, si són superats, donen un certificat de professionalitat que habilita per al desenvolupament de l'activitat laboral corresponent.

Aquesta adaptació es pot fer des de dos vessants, segons el tipus d'alumne:

. Perfeccionar o especialitzar el treballador dins del seu propi ofici o professió.

. Formar en un ofici determinat aquell treballador que no té una professió pròpia.

D'acord amb l'Ordre Ministerial de 4 d'abril de 1989 (BOE 7-4-89), els programes de formació i inserció professional són els següents:

. Programes de FO de llarga durada per a joves i aturats.

. Programes de formació compensatòria d'adults i de formació ocupacional durant el servei militar.

. Programes de FO en l'àmbit rural.

. Programes de FO en sectors o empreses en reestructuració i per a persones ocupades i treballadors autònoms.

. Programes de FO per a dones sub-representades i per a dones que

tinguin responsabilitats familiars i situació econòmica i formativa precàries.

.Programes de FO per a minusvàlids, emigrants i immigrants, socis de cooperatives i societats anònimes laborals i altres col·lectius no contemplats en els programes anteriors.

Jover (1990) distingeix els següents trets característics de la formació ocupacional:

a) Amb la superació amb èxit dels cursos s'obté un certificat que, encara que sense valor acadèmic, té un valor laboral que afavoreix la contractació en pràctiques per a la inserció professional.

b) La FO té un caràcter dinàmic i instrumental a curt termini, determinat per la política d'ocupació. És concreta i adaptada a un lloc de treball. En aquest sentit té una important dimensió instructora amb domini de coneixements, destreses i tècniques per desenvolupar eficaçment un lloc determinat; i també té objectius per *aprendre a aprendre*, capacitat de buscar recursos, prendre decisions per solucionar problemes, ampliar nivells de coneixements, etc.

c) Quant a la metodologia, hem de dir que la FO utilitza mètodes actius sobre la base de la globalització i la inducció, tenint en compte les característiques psicològiques de l'adult que aprèn. L'alumne practica

utilitzant informacions diferents que aplica en situacions concretes, amb la finalitat d'elaborar i assimilar adequadament. Es trenca la separació entre teoria i pràctica, de manera que es fomenten els aprenentatges en grup i es provoquen interaccions estimulants per a l'aprenentatge. El formador es converteix en facilitador de l'aprenentatge, elaborant i adaptant mitjans didàctics.

d) L'organització dels cursos és variable, igual que la durada, i depèn de l'especialitat, del tipus de curs, etc., d'acord amb la utilitat immediata del curs. Els professors se seleccionen segons els seus coneixements i la seva capacitat de transmetre'ls, també d'acord amb la seves habilitats per crear un clima que afavoreixi l'aprenentatge. La capacitat pedagògica i metodològica es garanteix a través dels cursos de formadors de formadors.

e) Els programes s'elaboren una vegada seleccionats els alumnes i normalment es busquen recursos a aquelles iniciatives de formació més interessants vinculades a la futura ocupació. Les programacions s'estructuren en *mòduls formatius* que inclouen el conjunt de coneixements tècnics, habilitats i capacitats per desenvolupar una o més tasques corresponents a un lloc de treball. Els mòduls estan organitzats en *unitats d'aprenentatge* programades per adquirir els coneixements necessaris per a dur a terme una tasca específica.

f) L'avaluació és fonamental, es fa mitjançant la valoració de resultats dels processos i de les persones que hi intervenen, interessa veure de quina manera l'assistència al curs ha servit per aconseguir una feina.

Segons aquest autor la formació pot ser un element d'inserció social i professional especialment del joves perquè actua com a nexa, que millora la qualitat entre l'oferta i la demanda del treball, i com a element catalitzador dels processos d'inserció i desenvolupament dels recursos humans d'un territori.

1.4.3.1 La inserció en la formació ocupacional

Són molts autors que evidencien que la qualificació professional augmenta les probabilitats de trobar un lloc de treball i sembla que aquesta idea es verificarà en el futur (Silvestri i Lukasiewicz, 1989).

Com afirma Pérez Escoda (1994) la formació ocupacional (FO), emmarcada en la política d'ocupació, es converteix en un instrument per lluitar contra l'atur i la seva intenció és reduir la distància entre la mà d'obra i l'oferta de llocs de treball, amb la finalitat d'augmentar la capacitat per a l'ocupació.

Tot i que és difícil comprovar si la formació ocupacional és realment eficaç a l'hora d'eliminar l'atur o facilitar l'accés a un lloc de treball i si les

capacitats, coneixements i habilitats que aporta són realment les demandades pel mercat de treball, com afirma Fernández Enguita (1990:167), haurem de considerar que és així, ja que les persones que passen per aquesta formació es col·loquen més fàcilment. Segons aquest autor entre les raons per les quals l'assistència als cursos de formació ocupacional facilita la inserció laboral, està la manca de confiança dels empresaris cap a la formació professional que ofereix el sistema educatiu i, en canvi, els processos de formació ocupacional estan configurats més directament a imatge dels processos productius.

Els cursos de formació ocupacional que tenen un resultat més satisfactori quant a la inserció laboral són aquells que responen a les demandes del mercat estudiades prèviament.

Les dades de què disposem són les avaluacions dels cursos de formació ocupacional presentades pels Comitès Provincials de Seguiment i recollides en l'Observatori Permanent del Comportament de les Ocupacions, les quals van assenyalar que el 51,01% dels alumnes que havien seguit cursos de FO en tota Espanya en el període gener-setembre de 1989, constaven com a ocupats poc temps després d'acabar el curs respectiu, i únicament un 10,78% d'ells a l'inici dels cursos (INEM, 1990).

Aquestes xifres són més elevades a Catalunya perquè l'índex d'inserció és superior al 57% dels participants en aquest mateix període.

A partir del 1992 tots els cursos de FO a Catalunya han inclòs un mòdul d'integració laboral en què s'assessorarà als participants sobre el procés de recerca de feina, i com a resultat del seguiment d'una mostra representativa d'alumnes que realitzaven cursos d'FO l'any 1994 a Catalunya, podem afirmar que una mitjana del 50% dels alumnes estava treballant sis mesos després d'haver acabat el curs (Pérez Escoda, 1994:257).

Malgrat tot, no hi ha una correspondència assegurada entre els cursos i un lloc de treball relacionat amb aquests cursos. Algunes de les raons poden ser que no es té en compte el punt de partida de l'alumne i molts d'ells assisteixen encara que no estiguin interessats a desenvolupar posteriorment aquest ofici (Del Rio, 1991).

CAPITOL 2. EL TRACTAMENT PENITENCIARI

En aquest capítol presentem la base sobre la qual es recolza el tractament penitenciari actualment. Una vegada delimitat el concepte de tractament penitenciari, estudiarem la seva evolució i el seu paper a nivell internacional.

Per fonamentar la nostra opció a favor del tractament dins els centres penitenciaris hem volgut introduir un apartat dedicat a les crítiques que ha rebut. Finalment, ens centrarem en el model i els programes de tractament que es segueixen en els centres penitenciaris de Catalunya com a marc de la nostra investigació. En concret, és dins el programa de Formació Ocupacional on es du a terme el nostre estudi.

2.1 CONCEPTE DE TRACTAMENT PENITENCIARI

L'existència d'una polèmica conceptual entorn el terme "tractament penitenciari", ens ha fet optar per intentar, d'inici, trobar una definició clarificadora d'aquest concepte.

Els pioners en l'intent de delimitar que era el tractament penitenciari partien de les orientacions de la criminologia (Pinatel, 1968; Valdes, 1977)

i tenien un interès especial per distingir el tractament penal del tractament clínic, "el tratamiento penal es el conjunto de todas las medidas, tanto el arresto por la policía y el juicio por el tribunal como todo el programa de medidas tomadas para con los delincuentes" (Colin, 1968:590).

Una de les primeres definicions de tractament va ser la de L. Garrido, que es referirà al tractament com "El trabajo en equipo de especialistas, ejercido individualmente sobre el delincuente, con el fin de anular o modificar los factores negativos de su personalidad y dotarle de una formación general idónea, para así apartarle de la reincidencia y lograr su readaptación en la vida social" (1976:87).

Posteriorment es dirà que el tractament és "una ayuda, basada en las Ciencias de la Conducta, voluntariamente aceptada por el interno, para que, en el futuro pueda elegir o conducirse con mayor libertad; o sea para que pueda superar una serie de condicionamientos individuales o sociales, de cierta entidad, que hayan podido provocar o facilitar su delincuencia" (Alarcón i Garrido Genovés, 1982:19).

Actualment, la definició de tractament penitenciari s'ha de delimitar més, en primer lloc hem de distingir entre règim penitenciari i tractament penitenciari. Segons la Llei orgànica general penitenciària (art. 71) la finalitat primordial del *règim* dels establiments de compliment és aconseguir-hi l'ambient adequat per a l'èxit del tractament;

conseqüentment, les funcions regimentals han de ser considerades com a mitjans i no com a finalitats en si mateixes. D'altra banda, l'article 59 de la mateixa llei, explicita que el *tractament penitenciari* és el conjunt d'activitats directament dirigides a la consecució de la reeducació i reinserció social dels penats. Les activitats integrants del tractament i del règim, encara que regides per un principi d'especialització, han de ser coordinades correctament. La intervenció en qualsevol centre penitenciari pot abraçar tant el tractament com el règim.

Hi ha autors que s'estimen més parlar d'intervenció penitenciària en general, per referir-se a tot el conjunt de variables dins del sistema penitenciari. García (1987) suggereix parlar d'intervenció penitenciària en les seves diverses àrees: normativa, assistencial, formativa cultural, laboral terapèutica, etc., i es definiria com la actuació planificada i dirigida a promoure el canvi de les presons per fer-les més funcionals en la resolució dels seus problemes i assoliment de les seves fites (Redondo, 1989:157).

En l'article 62 de la Llei orgànica general penitenciària s'enumeren els principis en els quals s'ha d'inspirar el tractament:

a) Estarà basat en l'estudi científic de la constitució, del temperament, del caràcter, de les aptituds i de les actituds del subjecte a tractar, així com també del seu sistema dinàmic-motivacional i del seu aspecte evolutiu de

la personalitat, que condueixi al seu enjudiciament global, que es recollirà en el protocol de l'intern.

b) Tindrà relació directa amb un diagnòstic de personalitat criminal i amb un judici de pronòstic inicial, els quals seran emesos prenent com a base una consideració ponderada de l'enjudiciament global al qual fa referència l'apartat anterior, i també el resum de la seva activitat delictiva i de totes les dades ambientals, individuals, familiars o socials, del subjecte.

c) Serà individualitzat, i consistirà en la utilització variable de mètodes mèdico-biològics, psiquiàtrics, psicològics, pedagògics i socials, en relació amb la personalitat de l'intern.

d) En general serà complex, i exigirà la integració de diversos dels mètodes esmentats en una direcció de conjunt i en el marc del règim adequat.

e) Serà programat, i es fixarà el pla general que s'haurà de seguir en l'execució, la intensitat major o menor en l'aplicació de cada mètode de tractament i la distribució dels quefers concrets que l'integren entre els diversos especialistes i educadors.

f) Serà de caràcter continu i dinàmic, i dependrà de les incidències en

l'evolució de la personalitat de l'intern durant el compliment de la condemna.

Mentre que l'article 239 del Reglament penitenciari, que desenvolupa la Llei orgànica general penitenciària, fa referència al caràcter voluntari del tractament, i diu que es fomentarà que l'intern participi en la planificació i l'execució del seu tractament i col·laborarà perquè, en el futur, sigui capaç de portar, amb consciència social, una vida sense delictes. Seran estimulats, tant com sigui possible, l'interès i la col·laboració dels interns en els seus propis tractaments. La satisfacció dels seus interessos personals serà valorada en la mesura compatible amb les finalitats d'aquell tractament.

L'intern podrà refusar lliurement col·laborar en l'aplicació de qualsevol tècnica d'estudi de la seva personalitat, sense que això tingui conseqüències disciplinàries, regimentals, ni de regressió de grau de tractament.

Així doncs, el tractament penitenciari, tal com explicita l'article 237 del Reglament, pretén fer de l'intern una persona amb la intenció i la capacitat de viure respectant la llei penal, i també de subvenir a les seves necessitats. Amb aquestes finalitats, hom procurarà, en la mesura que sigui possible, desenvolupar en ells una actitud de respecte cap a si

mateixos i de responsabilitat individual i social cap a la seva família, al proïsme i a la societat en general.

2.2 HISTÒRIA I PANORÀMICA ACTUAL

Els origen ideològics del tractament penitenciari els trobem a partir del segle XIX, en l'ordenança de presidis navals i en el Reial Decret de 16 de gener de 1874 quan es parla de la necessitat d'instrucció i de treball perquè l'individu "no pueda volver a ser un peligro para la sociedad". A partir del segle XX comença a aparèixer la paraula tractament en la legislació, concretament en el Real Decret de 18 de maig de 1903 i, posteriorment, en els reglaments de 1930, 1948 i 1956 (Alarcón,1986:230).

La rehabilitació esdevingué focus d'atenció cap als anys cinquanta i seixanta, quan econòmicament eren temps esperançadors i sorgeix l'estat del benestar, és en aquest context quan la finalitat re-socialitzadora serà reconeguda d'una manera expressa en la majoria de les legislacions penitenciàries. Kwant apunta la possible raó: "durant aquest període es prestava molta atenció envers els grups que patien dificultats. Es començava a dubtar de les estructures tradicionals i es feien esforços benevolents per aquells que acabaven sent-ne víctimes. També molts escriptors es presentaren com a víctimes de l'educació

autoritària i de la repressió sexual de l'època passada. Fou llavors quan aparegué com a evident la idea de la rehabilitació, ja que calia donar una oportunitat a les víctimes de les circumstàncies anteriors" (Kwant,1991:75).

Les primeres recomanacions sobre el tractament penitenciari a nivell europeu són les del Consell d'Europa. Aquestes recomanacions les va presentar la Comissió Internacional Penal i Penitenciària, l'any 1955, al Primer Congrés de les Nacions Unides sobre Prevenció del Delicte i Tractament del Delinqüent celebrat a Ginebra.

Aquestes recomanacions es poden considerar progressistes. Així, l'article 65, sobre el tractament penitenciari, regula el seu objectiu que segons aquestes recomanacions ha de ser el d'inculcar-los la voluntat de viure segons la llei, mantenir-se amb el producte del seu treball i crear en ells l'aptitud per fer-ho. Per tal d'aconseguir aquesta finalitat (art. 66) caldrà recórrer, en particular, a l'assistència religiosa, en aquells països on això sigui possible, a la instrucció, a l'orientació i a la formació professional, als mètodes d'assistència social individual, a l'assessorament sobre l'ocupació, al desenvolupament físic i a l'educació de caràcter moral, de conformitat amb les necessitats individuals de cada reclus.

En concret en el cas de l'Estat espanyol, podem marcar l'origen del què anomenem pròpiament tractament penitenciari en l'any 1964

(Garrido,1982:40), ja que és aquest any quan Jesús Alarcón (advocat i psicòleg) crea el Gabinet Psicològic de la Presó Provincial d'Homes de Madrid, que farà possible l'entrada de la moderna investigació i pràctica criminològica de l'Europa dels anys 20 al sistema penitenciari espanyol. La funció principal d'aquest gabinet serà l'orientació i adaptació laboral dels interns als tallers del centre penitenciari.

Tres anys més tard, al 1967, es crea la primera central d'observació a Carabanchel (Madrid) dedicada a l'estudi de la personalitat criminal i a donar suport tècnic als equips d'observació i tractament que s'havien de crear en cada centre penitenciari, regulats posteriorment en la reforma del Reglament penitenciari del 25 de gener de 1968 i que significà un gran avenç en el tractament a les presons.

Dues centrals europees actuaven ja abans, la de Fresnes (França) i la de Roma-Rebbibia (Itàlia), aquesta última va exercir una influència més gran sobre els responsables d'iniciar la central de Carabanchel.

La central d'observació tenia la funció d'assessorar els equips d'observació sobre el diagnòstic i classificació de certs penats problemàtics; indicava el tractament i el centre de compliment més adequats. Estava formada per endocrinòleg, psicòleg, dos metges psiquiatres, sociòleg, moralista, pedagog i jurista criminòleg.

La missió assignada pel Reglament de 1968 als equips d'observació dels centres penitenciaris era la de l'observació continuada i completa de la personalitat, la classificació d'acord amb criteris criminològics i penitenciaris i la proposta de destinació en un centre de compliment. En l'origen estaven formats per un capellà, un metge i un mestre, després es van afegir alguns educadors, que eren funcionaris que van assistir a un curs accelerat a l'Escola d'Estudis Penitenciaris.

Al 1978, la Constitució espanyola deixa clar, en l'article 25, que les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social i, en darrer lloc, la Llei orgànica general penitenciària de l'any 1979 en l'article primer assenyala com a finalitat primordial de les institucions penitenciàries la reeducació i la reinserció social, encara que des dels paràmetres del model mèdic de tractament.

Des del 1978 fins al 1988 es van posar en marxa 34 centres penitenciaris, amb la qual cosa hi va haver un augment del 243% del personal penitenciari i d'un 500% del personal destinat a la tasca de rehabilitació: psicòlegs, criminòlegs, pedagogs, educadors, professors d'EGB..., mentre que la població global penitenciària s'incrementà en un 200%.

L'any 1976, Serrano afirmava que, en termes generals, es podia parlar d'un canvi notable en benefici dels reclusos quant a un tractament més

humanitari i una millora general del sistema. Però continuava dient "últimamente se han venido haciendo objeciones a una serie de medidas que se tomaban con los reclusos para hacer experimentos con ellos, como era el uso de estupefacientes, el electro-shock y el shock con insulina, las intervenciones neuroquirúrgicas,etc (Serrano,1976:76).

Als anys vuitanta es va anar introduint als centres personal especialitzat, però fins aleshores no s'havia posat en marxa cap programa de tractament i encara es podia afirmar: "Lo cierto es que en ningún sistema penal se ha generalizado el tratamiento" (Garrido Genovés, 1982:61).

En el *marc europeu* l'aplicació de programes de tractament sembla dependre més aviat de factors com la filosofia social sobre la delinqüència, la maduresa acadèmica i professional de les ciències socials connectades amb la nostra temàtica -psicologia, criminologia, educació...- i sol parcialment d'aspectes jurídics de la legislació penitenciària (Redondo,1994).

Encara que la majoria dels països ha suavitzat i modernitzat els règims penitenciaris des d'un punt de vista legal, en la pràctica continuen sent estrictes, predominant en la intervenció penitenciària el model clínic. Un cas a part són els països europeus on la metodologia d'intervenció està basada en l'aprenentatge d'habilitats de relació interpersonal i d'actituds pro-socials, desmarcant-se dels models terapèutics.

A Anglaterra s'han experimentat diferents programes en medi obert per a joves, el Southwark London, Paddington Group, amb la filosofia que el tractament no té cap sentit mèdic, encara que tingui un objectiu pal·liatiu de les deficiències dels joves per integrar-los en la societat.

Els programes en centres tancats, com Medway Centre Chatham, busquen centres d'interès i el Close Suport Unit Gillingham incideix en l'orientació individual a nivell psicològic. El Providence Educational Centre funciona com una escola més dels serveis socials, un aspecte a destacar és la importància d'introduir el jove en el món del treball i se'ls ensenya tècniques per superar una entrevista, emplenar una sol·licitud de feina, etc.

A Alemanya, la formació professional es considera part essencial de tot programa de tractament i ha de ser una introducció al treball que es valora pel seu paper terapèutic. El temps lliure ha d'estar dedicat a la cultura i a l'esport.

A Holanda s'incideix en els programes cognitius: habilitats socials, entrenament per resoldre problemes interpersonals, pensament alternatiu.

Si ens centrem en els Estats Units, podem destacar la confusió que hi ha quant a les directrius bàsiques que cal seguir en matèria de política de

control del delictes (Garrido,1991).

Existeix una preocupació, des d'un punt de vista psicobiològic, pels delinqüents comuns de classes socials inferiors, deixant de banda els de classes altes. Hi ha autors nord-americans que tenen una preocupació sociològica pel delictes i que n'atribueixen les causes a la desigualtat econòmica i social, i a la manca de treballs adequats per a una gran part de la població.

Els Estats Units van patir molt de prop el descrèdit de l'ideal de la rehabilitació dels anys 70, però la gran majoria d'administracions no estan disposades a abandonar els programes de rehabilitació (Garrido,1991:302) encara que sí que van rebutjant el model mèdic i han augmentat la preocupació per treballar en programes mentre l'intern està reclòs i estudiar la predicció de la conducta del subjecte en llibertat.

Dos models específics i ben diferents són el rus i el japonès. En el cas de Rússia, es parteix de les circumstàncies socials com a causa de la delinqüència; la família, l'escola juguen un paper molt important. També atribueixen a la manca de control del temps lliure, per part dels pares, com a font que afavoreix la conducta delictiva.

En aquest sentit, Rússia incideix en el tema de la prevenció, sobretot en el medi escolar i en la mateixa comunitat. L'escolarització és

pràcticament total, s'organitza l'oci i també els campaments d'estiu i les colònies de treball.

En canvi cal destacar la despreocupació per la reinserció del delinqüents una vegada ha complert la condemna.

Al Japó, en la majoria dels centres tancats (81,6%) per a joves i per a adults és obligat treballar durant tot el temps que dura la condemna, perquè el sistema penal japonès considera el treball i la formació professional com elements essencials per a la inserció social. El treball a la presó és de tres tipus: treball productiu, aprenentatge professional i manteniment.

La majoria de països apliquen programes de tractament encaminats a la reinserció social dels interns, i en general podem dir que es fa palesa la preocupació per la formació professional i la millora de les destreses a nivell cognitiu.

2.3 CRÍTQUES I JUSTIFICACIÓ DE LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI

Abans que el tractament penitenciari comencés a donar els primers passos, ja van sorgir cap als anys 70 un seguit d'investigadors

(Martinson, 1974; Morris, 1981; Serrano, 1976; Logan 1972; Wilson, 1980...) que, mitjançant els índexs de reincidència com a criteris avaluadors, van arribar a la conclusió que el tractament penitenciari no aconseguia les finalitats que es proposava. Si bé és cert que, en aquells moments, la majoria de programes no tenien unes estructures teòriques sòlides i no complien els criteris mínims d'investigació; van redefinir les dues tendències actuals sobre el tema: d'una banda, els autors que afirmen que el temps de privació de llibertat es pot utilitzar com a període útil, en el qual s'inicia un procés de reeducació i, d'una altra, els teòrics, la majoria del camp del dret, que creuen que tot el treball que es faci amb els interns tan sols pot anar dirigit a aconseguir una major submissió i, per aquesta raó, s'hauria d'evitar.

Les crítiques més populars són les d'ordre ideològic, ja que, asseveren que la persona té dret a la pròpia autodeterminació i són contraris a tot tipus d'intervenció dirigida a canviar actituds i comportaments (Muñoz Conde, 1992; Mapelli, 1985; Bergalli, 1976; Rico, 1985).

Garrido Genovés i Redondo (1991:294) parlen, en aquest sentit, del mite de la *taronja mecànica* i de la fal·làcia de l'adoctrinament que denuncia la coacció més o menys subtil de la intervenció suposa en la vida de l'intern. Aquests autors defensen la intervenció amb l'objectiu de modificar de manera conscient l'individu i el seu ambient, ja que pretén fer-lo responsable, subjecte de decisions i de recursos. La raó és òbvia,

els delinqüents no poden pel seu compte canviar les pautes de conducta que els desvinculin de l'activitat delictiva. L'objecte dels programes de tractament és enriquir la vida del subjecte i augmentar les conductes pro-socials i no "rentar-li el cervell". Es pretén que el subjecte pugui escollir entre l'activitat delictiva i la pro-social.

Els crítics ideològics també veuen que el tractament actua com un mecanisme de conformació de la moralitat i lleis vigents de la societat i deixa el futur penitenciari en mans d'especialistes que poden sembrar el caos i acabar amb la idíl·lica justícia de la presó. En aquest sentit Garrido Genovés (1992:197) veu que el tractament, no tan sols no va contra la seguretat jurídica, sinó que ajuda a racionalitzar el seu procés.

Hi ha autors com Ayerbe (1991:88) que fan una crítica més constructiva de la intervenció en els centres penitenciaris, en concret fan referència a les tècniques de modificació de conducta que no es poden treballar de manera aïllada, sinó que s'han d'integrar en intervencions més globals (educatives, socials, laborals...) perquè s'obtinguin èxits generalitzables a situacions vitals.

Una segona fal·làcia és la que apunta Bergalli (1987:59): tot està tan malament que no té solució, "la realitat degradant i corruptora de la presó impedeix posar en pràctica mesures institucionals per pal·liar les carències socials i assistencials dels interns".

Donen suport a aquesta fal·lacia les conclusions del seminari a la ponència presentada per Muñoz Conde en les VI Jornades Penitenciàries: "No es posible hacer nada. La privación de libertad excluye el afán, las posibilidades de reinserción. El tratamiento penitenciario produce si no esclavos, sí súbditos sumisos en la cola del paro. Un tratamiento que no reforma es sólo la culminación de un proceso de criminalización" (1990:184).

També s'escolten plantejaments desesperats sobre la nostra capacitat de canviar la delinqüència si no podem canviar les estructures socials que són les responsables de la delinqüència. Són molts els que consideren il·legítim tractar de resocialitzar els delinqüents sense atacar-ne primer l'arrel, la nostra societat (De La Cuesta, 1993:14).

Hi ha autors que posen l'èmfasi en els efectes negatius produïts per les institucions totals sobre els interns que, quan no comporten la despersonalització de l'individu, es tradueixen, al final, en processos de socialització negativa (Goffman,1987; Arboleda,1988; Valverde,1991; Gibbs, 1987; Wilson, 1980; Weisheit i Klofas, 1989; Moreno,1993, Thomas,1993...). Aquests autors estan d'acord a assenyalar diferents tipus d'efectes sobre l'individu. Els de tipus físic: pèrdua de visió, d'oïda, de gust, d'olfacte, malalties, etc., i els danys psíquics i conseqüències psico-socials: estrès, desequilibri emocional, dificultats de relació, inseguretats en la presa de decisions, dubtes sobre la normalitat i retard

a l'hora de recuperar la seva pròpia identitat, alt grau d'agressivitat, reducció de control, ansietat, absència de perspectives de futur, absència de responsabilitat, trastorns en l'afectivitat i en la sexualitat, pèrdua de relacions amb l'entorn social, relacions professionals interrompudes, relació familiar perjudicada, etc.

És cert que la presó produeix un seguit d'efectes sobre els subjectes que la pateixen, i la majoria dels joves que han estat internats en centres del Departament de Justícia Juvenil valoren el pas per la presó com una experiència negativa en tots els sentits, des de la detenció i l'ingrés fins al moment abans de sortir en llibertat, passant per l'entrada, l'estada, l'àmbit relacional, la relació amb els familiars, companys, personal penitenciari, etc., el medi penitenciari en general (Martorell, 1989).

Malgrat això, però, hi ha un estudi realitzat per Zamble (1992) que corrobora les investigacions de Bottom de l'any 1987. Zamble va estudiar interns que havien passat més de set anys de la seva condemna i afirma que, cada vegada més, els interns s'adapten més a la institució, s'impliquen més en les activitats i en el treball dins del centre, al mateix temps que disminueixen els incidents disciplinaris i els problemes de depressió i salut. El que no canvia és la relació amb la seva família i amics de l'exterior.

Un altre treball realitzat al Centre Penitenciari d'Ocaña II indica que el

temps viscut dins d'aquest establiment no afecta de manera important en la personalitat dels interns. Es va fer un estudi longitudinal amb disset interns als quals es va aplicar el qüestionari de personalitat 16 PF, en iniciar i en acabar de la seva condemna, el període entre les dues aplicacions va ser entre catorze mesos i tres anys, i els resultats demostren que no hi ha diferències significatives en els factors de segon ordre: ansietat, extraversió, socialització controlada, independència (García García,1987).

Molts autors defensen que la intevenció per a la reinserció social dels delinqüents s'ha de dur a terme en el medi obert, i recorden la paradoxa "educar per a la llibertat sense llibertat" (Beristain,1975; Muñoz Conde,1974; Goffman,1987; Petrus, 1990; Martín García,1993; entre d'altres).

És molt més difícil defensar la no-intervenció en un centre penitenciari que la intervenció, ja que, fins i tot, detractors com Muñoz Conde (1990:43) acaba afirmant que la finalitat de la intervenció ha de ser procurar la no-desocialització del delinqüent, i així evitar els efectes desocialitzadors que són inherents a tota privació de llibertat. Valverde (1991:150) entén que la intervenció té com a únic objectiu evitar les conseqüències de l'ambient penitenciari sobre l'individu. López Coira està d'acord en intervenir "aunque sólo fuera para reducir el impacto del proceso de prisionización" (1995:378).

A part dels autors que limiten la funció de la intervenció a prevenir els efectes negatius de la presó, trobem els autors que van més enllà i entenen que la intervenció i la investigació ajuden a pal·liar els efectes de l'empresonament i preparar per a la vida en llibertat. Redondo i Garrido Genovés han estat uns dels principals defensors i precursors de la intervenció científica en l'àmbit penitenciari, gràcies a les investigacions que han dut a terme (programa de classificació interior 1990; competència psicosocial, 1987, 1989b, 1990, 1995, entre altres) s'ha avançat molt en aquest terreny, amb la conclusió que la intervenció té com a finalitats millorar i compensar els dèficits socials dels interns i preparar-ne la llibertat i, també, la seguretat, les agressions, la massificació, l'educació, la informació, la motivació dels interns i del personal de la institució (Redondo, 1992).

Des del nostre punt de vista, la intervenció en un centre tancat ha d'anar dirigida a aconseguir el màxim: la reinserció social. De fet, no és possible programar mètodes d'intervenció per al "manteniment" de les facultats psicosocials dels subjectes, sinó, com afirmen Garrido i Redondo (1992), s'han d'estructurar amb la finalitat de millorar les àrees en què intervenim. Quan tractem d'intervenir per a que abandoni els hàbits delictius, no li traiem la possibilitat de seguir delinquent, sinó que li afegim la possibilitat de viure d'acord amb les lleis. És cert que un centre tancat no és el medi més adequat per intervenir i canviar conductes desadaptades, però és allí on es troba el subjecte apartat de la societat per inadaptació social.

És difícil imaginar un ambient i un règim penitenciari humans i respectuosos dels drets dels presos, amb absència de finalitat resocialitzadora. Defensar la intervenció en els centres penitenciaris no vol dir deixar de lluitar per mesures alternatives. No solament les investigacions han demostrat, sinó la nostra pròpia experiència, que és més perjudicial la no-intervenció que el tractament, *tant per als interns com per a la societat i la institució*. Ara bé, aquest tractament ha de tenir un suport científic, i en els casos en què el té, els resultats són favorables a la reinserció social dels interns.

Redondo (1994), en la seva tesi doctoral, fa un repàs sistemàtic de les meta-anàlisis sobre tractament de la delinqüència des del 1985 fins al 1992 i la mitjana resultant demostra que hi ha una reducció aproximada de 10 punts en l'índex de reincidència dels grups tractats davant dels no tractats. Destaca la meta-anàlisi de Lipsey per ser la més ambiciosa i meticulosa fins ara, ja que, ha treballat sobre una mostra superior als 400 programes de tractament de delinqüents juvenils i la seva conclusió és que el tractament funciona encara que de manera moderada (pàg. 77).

Molts estudis avaluadors sobre el tractament de la delinqüència tenen problemes metodològics en els dissenys d'investigació, on hi ha una gran mortalitat experimental. També les meta-anàlisis realitzades comporten dificultats de comparació a causa del fet que han inclòs mostres d'estudis

diferents, corresponents a contextos i períodes temporals també diferents.

Malgrat totes aquestes dificultats, la majoria de revisions coincideixen en una conclusió general (Lipsey,1992; Palmer,1992; Taylor, 1992): les meta-anàlisis més recents contradiuen el "nothig works" dels anys 70 perquè molts programes de tractament de la delinqüència són efectius en amplis grups de delinqüents.

En el marc europeu, Redondo (1994) fa una primera constatació: intervenir és més eficaç que no fer-ho, el 87,7% dels grups van avantatjar els grups control o els pretest, mentre un 10,5% va ser al contrari. Més concretament, el tractament ha aconseguit un 15% més de millora que en el grup no tractat, és a dir, de cada 100 subjectes tractats 57 milloren i de cada 100 subjectes no tractats sol en milloren 42.

De tot això, es dedueix que els programes aplicats van produir millores substancials en la majoria dels indicadors avaluats. D'una banda, van facilitar el funcionament de les institucions on es van aplicar, millorant el clima social i reduint el nivell de violència i el més important és que van capacitar els delinqüents per a la integració social.

2.4 EL TRACTAMENT PENITENCIARI A CATALUNYA EN EL CONTEXT DE LA INSERCIÓ LABORAL

Al llarg de la història podem parlar de diferents models de tractament des del punt de vista institucional. A la darrera del segle XIX neix un nou enfocament del pensament criminològic que entén la finalitat de la pena com el restabliment de l'equilibri jurídic precedent, pertorbat pel delictes, i no un intent de reformar o reeducar la persona. Entre els teòrics més destacats trobem Betham i Beccaria.

Aquesta rigidesa va produir crítiques, de l'escola positiva, enfocades al fet que la pena no ha de tenir el propòsit de castigar ni d'intimidat sinó el de rehabilitar socialment a l'infractor. Encara que l'escola positiva va posar en primer lloc l'ideal de la rehabilitació, no vol dir que s'abandonés la pena com a mitjà de càstig, aquestes contradiccions s'expressen en els models de tractament que veurem a continuació.

El model de control s'inspirà en els principis de l'escola clàssica. Per als partidaris d'aquest model, el càstig i la disciplina són la millor forma d'evitar la delinqüència.

El model mèdic, en el qual els delinqüents es consideren malalts i la finalitat principal és eliminar les causes que han produït la malaltia.

Aquesta tasca l'hauria de fer un psicòleg, psiquiatre, per eliminar els problemes psicològics que són la causa de la conducta delictiva.

El model de reintegració es fonamenta en la teoria de l'aprenentatge social, el delinqüent no es considera un malalt, sinó que la seva conducta està induïda per les experiències viscudes.

El que necessita el delinqüent no és curar-se, sinó que se li ofereixin conductes alternatives per relacionar-se millor amb els altres, i també habilitats educatives, laborals, interpersonals que li permetin integrar-se en la comunitat.

Des del punt de vista de la comprensió de la conducta antisocial, podem distingir cinc models, d'acord amb els quals s'intervindrà d'una manera o d'una altra.

El model biològic veu els problemes derivats de la conducta desviada com a conseqüència del funcionament de les estructures físiques.

El model psicodinàmic considera que les causes de la conducta desviada se situen en determinants trets psicològics. Igual que el model anterior consideren el delinqüent com un malalt.

El model conductual entén la conducta desviada com un patró de conductes desadaptades adquirides a través de l'aprenentatge.

El model humanista de Rogers i Laing s'origina en l'alienació del jo com l'origen dels problemes psicològics. D'aquesta manera el procés terapèutic tindrà èxit quan l'individu sigui capaç de comprendre les limitacions que ell mateix ha acceptat per a la seva vida.

Garrido Genovés (1989b,1995) planteja *els models cognitiu-conductual i ecològic-conductual* que uneixen la perspectiva individual i la social. La intervenció en aquest model busca integrar l'entrenament en habilitats d'interrelació personal amb el suport social i les influències de l'ambient físic, amb la intenció de promoure la competència psicosocial dels individus i crear ambients autònoms on viure i aprendre. És a dir, considera que s'ha d'incidir tant en l'ambient com en l'individu per modificar les conductes. Com veurem a continuació, aquest és el model que s'ha adoptat per intervenir en els centres penitenciaris de Catalunya.

2.4.1 El model d'intervenció als centres penitenciaris de Catalunya

El model d'intervenció en els centres penitenciaris de Catalunya està basat en una doble activitat, com recull Pérez Fernández (1989:116), d'una banda l'oferta sistemàtica i estable de programes que serveixen als interns per augmentar les seves possibilitats d'interaccionar més

socialment amb els medi, i d'una altra banda, l'aplicació de solucions tècniques a problemes ja tradicionals en l'àmbit penitenciari, com són: la motivació dels interns, la higiene, la conflictivitat, la salut, el manteniment dels vincles socials, etc.

El model d'intervenció, defensat per Garrido Genovés, es fonamenta en l'ecologia social, en la psicologia de l'aprenentatge social i operant, en la reeducació cognitiva i en la seva clara orientació comunitària (1991:306).

El tipus d'intervenció plantejat pretén millorar el clima social dins dels centres penitenciaris en general, normalitzar-hi la vida, afavorir-hi el desenvolupament de programes educatius i la participació dels interns en aquests programes i millorar-hi les conductes bàsiques: higiene, salut, conductes socials, etc. Entre les principals característiques trobem les que segueixen:

- Aquest model d'intervenció centra l'atenció cap a l'individu en relació amb el seu ambient immediat (la presó). El fet de considerar els centres penitenciaris com una organització social fa que la intervenció no es dirigeixi directament al subjecte, sinó a l'ambient que l'envolta amb la intenció de produir canvis en l'intern. Amb aquesta intenció, predominen les mesures d'organització sobre les estructurals, la conducta de l'intern s'explica des d'un punt de vista ambientalista i la intervenció va dirigida a tots els interns, compromentent tots els estaments del centre.

- Considera l'intern un subjecte d'intervenció global. En aquest sentit, la intervenció es dirigeix a l'oferta progressiva, sistemàtica i continuada de programes amb la finalitat d'augmentar les habilitats i recursos bàsics dels interns que voluntàriament hi accedeixen.

- Interrelaciona de manera eficaç els interns en els centres penitenciaris i aquests centres amb la comunitat, de manera que els interns tinguin un accés regular a la comunitat per afavorir els processos de generalització i el desenvolupament en ambients socials alternatius.

- L'estratègia per aconseguir els objectius que es plantegen, són els programes parcials propis de cada categoria d'objectius.

El resultat desitjable de tota intervenció, que s'aconsegueixin els objectius en un temps prudencial, depèn de molts factors que no tots estan lligats intrínsecament a les tècniques d'intervenció utilitzades i que influeixen a l'hora d'aconseguir el seu èxit. El propi Garrido Genovés (1991:306) enumera els següents:

. Limitacions estructurals i funcionals. A l'hora de posar en funcionament un centre penitenciar s'hauria de tenir en compte el tipus de programa, el tipus d'interns, el personal implicat, etc. Un aspecte important és el fet de comptar amb unitats separades, dissenyades per proporcionar ambients diferents d'acord amb el programa. També milloraria la

intervenció l'ampliació del rol dels funcionaris cap a tasques de detecció d'incidents intrapersonals i com a refoçadors de les conductes pro-socials dels interns, però s'hauria de fonamentar en una estructura d'espais controlats i no de grans àrees.

. Vinculació entre la presó i la comunitat. És un repte important l'articulació dels recursos comunitaris amb els serveis professionals i el fet de dissenyar programes comunitaris amb una estructura i funció clarament determinades.

. Altres desafiaments tècnics. Dins un centre tancat s'agreugen els problemes metodològics de qualsevol intervenció psicològica en general. Apareix el fenomen del contra-control, entès com l'aparició de conductes contràries a les desitjades pel programa, perquè el fet d'influir en la conducta és interpretat pel subjecte com il·legítim i extern a ell.

Un altre problema fa referència a la generalització, ja que les revisions de programes de tractament indiquen que el subjecte no sempre posa en pràctica, quan surt en llibertat, els aprenentatges fets en un centre; d'aquí la importància dels programes comunitaris. Però la generalització depèn de dos aspectes bàsics:

. El primer és l'adequació dels aprenentatges a l'hora d'obtenir els reforços necessaris per consolidar la conducta pro-social de l'intern,

. El segon és l'absència dels estímuls que poden afavorir la conducta delictiva del subjecte.

Un disseny ambiental on es maximitzen les oportunitats de reforç, al mateix temps que es modelen conductes socialment més complexes, és el marc més apropiat per facilitar els processos de generalització.

També volem apuntar l'existència de determinats aspectes dins del món penitenciari que dificulten la tasca rehabilitadora i que impedeixen que el tractament sigui més eficaç (Redondo,1992, Garrido i Redondo,1992), encara que en actualitat es van solucionant:

- . La massificació
- . La violència, que es manifesta en forma d'agressions entre els propis interns, agressions al personal penitenciari i autolesions.
- . El tràfic i consum de drogues.
- . La salut.
- . Baix nivell cultural.
- . Manca de qualificació laboral.
- . Mantenir la vinculació familiar i social dels interns.
- . La motivació dels interns.
- . La formació i l'entrenament del personal penitenciari.
- . Poca investigació realitzada en aquest camp.

Es pot afegir que, no sempre existeix la insuficient coordinació entre règim i tractament, l'article 71 diu que la finalitat primordial del règim és aconseguir l'ambient adequat per a l'èxit del tractament, a nivell real això no existeix. (García García, 1992)

De fet, la rehabilitació depèn de molts factors que superen l'àmbit penitenciari (droga, recursos comunitaris, treball, policia...) que formen part de la política criminal global d'un país i haurien d'anar orientats cap a una meta comuna: la rehabilitació.

2.4.2 Els programes de rehabilitació als centres penitenciaris de Catalunya

Els programes de rehabilitació que s'apliquen en els centres penitenciaris de Catalunya són específics per a cada tipus de necessitats:

2.4.2.1 Programa escolar

Té per objectiu dotar dels coneixements instructius necessaris que corresponen a l'ensenyança general bàsica, però seguint el programa de la formació permanent d'adults. Aquest programa es divideix en diferents nivell:

. Alfabetització, que al mateix temps es divideix en alfabetització i neoelectors.

- . Certificat d'escolaritat.
- . Graduat escolar.
- . Programa de batxillerat i estudis mitjans (ICESD).
- . Programa universitari (UNED).

L'execució d'aquests nivells córrer a càrrec dels mestres i segueix els mateixos criteris que en les institucions normalitzades.

Hem de fer referència a la incorporació del *programa de normalització lingüística* per facilitar l'aprenentatge de la llengua catalana, necessària per participar efectivament en les activitats socials en les quals es requereix l'ús d'aquesta llengua.

El programa està estructurat en tres nivells:

- . Català per estrangers, basat en el llenguatge col·loquial sobre temes de la vida quotidiana, l'aprenentatge de fórmules dels usos socials i el coneixement dels aspectes bàsics de la cultura i la societat catalanes.

- . Nivell A, destinat als interns castellanoparlants. L'objectiu és afavorir la comprensió oral i lectora de la llengua catalana.

- . Nivell B, destinat als interns catalanoparlants per millorar el domini de la comprensió i expressió tant oral com escrita.

2.4.2.2 Programa d'animació socio-cultural

El seu objectiu és oferir a l'intern un ampli conjunt d'iniciatives socio-culturals amb la intenció de contribuir a la transformació de la seva pròpia realitat mitjançant nous aprenentatges i habilitats que li siguin útils en el futur.

Dins d'aquest programa hi trobem distintes àrees:

. Àrea formativa: enfocada a ampliar el nivell de coneixements de l'intern en aquells temes que no recullen els programes d'educació formal, o bé complementar-los amb cursos d'idiomes, mecanografia, música, fotografia, conferències, debats, etc.

. Àrea artística i creativa: projectada fonamentalment per desvetllar i fomentar les capacitats artístiques i creatives dels interns, ceràmica, pintura, teatre, còmics, etc.

. Àrea recreativa: entesa com a la planificació lògica i organitzada del lleure, jocs recreatius, representacions teatrals, actuacions musicals, etc.

. Sortides culturals i recreatives. Amb la finalitat que l'intern es vagi apropant a la realitat cultural que l'envolta: visites a museus i exposicions,

representacions teatrals, actuacions musicals, competicions esportives, excursions, etc.

L'execució del programa va a càrrec de diferents professionals:

. Educadors, responsables de la planificació, organització i execució de les activitats.

. Monitors especialitzats, per activitats en concret, com és el cas de música, teatre, pintura, etc.

. Col·laboradors d'altres institucions, públiques o privades, els quals realitzen als centres penitenciaris aquelles activitats que en la societat té encomanada la institució a la qual pertanyen.

. Interns que per la seva especial preparació i formació poden dirigir algunes activitats, sempre amb la supervisió dels educadors.

2.4.2.3 Programa d'educació físico-esportiva

L'objectiu és oferir un conjunt d'activitats físico-esportives per afavorir el desenvolupament integral i harmònic, millorar la forma física, potenciar l'hàbit de l'exercici físic.

2.4.2.4 Programa de competència psicosocial

L'objectiu general és l'augment de la competència psicosocial i els objectius concrets són:

- . Increment de les habilitats cognitives interpersonals.
- . Increment de la capacitat per generar solucions alternatives.
- . Disminuir el *locus* de control extern.
- . Augmentar la capacitat de *role-taking*.
- . Augmentar la capacitat de raonament moral.
- . Adquirir habilitats socials bàsiques.
- . Reduir el nivell d'ansietat.

Les tècniques utilitzades són: la teràpia de l'aprenentatge estructurat de les habilitats socials bàsiques, solució de problemes interpersonals (TIPS), entrenament en inoculació d'estrès, pensament lateral (CORT) i raonament moral (Redondo, Garrido, Pérez Fernández, 1988)

A part, hi ha els programes psicològics específics com per exemple el programa de toxicomanies, el de delictes sexuals, el d'autolesions, etc.

2.4.2.5 Programa formatiu-professional. El programa de formació ocupacional (FO)

Aquest programa abraça tant els cursos de formació professional (FP) com els de formació ocupacional (FO). Cal dir que cada vegada és més reduït el nombre de cursos de formació professional reglada que es desenvolupa en els centres penitenciaris de Catalunya (sis en total), al mateix temps que augmenten els de formació ocupacional (setanta-sis), una raó fonamental és la durada dels cursos. En el cas de l'FP es programa al llarg del curs acadèmic i resulta difícil mantenir el grup inicial perquè es donen molts casos d'abandonament, les raons són molt variades (canvis de centres, canvi de la seva situació penal, desànim...), en canvi els cursos de FO s'estructuren quadrimestralment i les possibilitats d'acabar els programes augmenten. En aquest àmbit, la FO cada vegada és més important quant als recursos que es destinen i al nombre de cursos que es realitzen.

El programa de formació ocupacional té l'objectiu de formar i preparar, en un període curt de temps, per desenvolupar una activitat professional concreta. Vol ensenyar les tècniques i habilitats professionals estrictament necessàries per facilitar la incorporació de la persona en el mercat de treball.

Hi ha una oferta molt variada de cursos i cada un d'ells ofereix un programa format per tres àrees de coneixements (Vegeu annex 1):

1. Àrea de coneixements tècnics i pràctics de la professió concreta.
2. Àrea de seguretat i higiene en el treball.
3. Àrea d'orientació i preparació per a la recerca de feina.

En finalitzar el curs, segons el resultat aconseguit, es pot obtenir el certificat d'aprofitament o d'assistència.

Poden sol·licitar fer aquests cursos totes les persones que desitgin iniciar-se en un ofici o una professió o bé que vulguin actualitzar els coneixements del seu. S'ha de ser espanyol, nacionalitzat a Espanya o pertànyer a la comunitat europea, i preveure la sortida en llibertat a curt termini.

CAPÍTOL 3. LA INTERVENCIÓ EN LA INSERCIÓ LABORAL

3.1 EL MODEL D'INSERCIÓ LABORAL

Fa més de trenta anys que Hoppock (1963) ja feia referència a les diferents variables que intervenen en la inserció laboral, donant molta importància a la "informació ocupacional" així com a les pròpies actituds, habilitats, limitacions, interessos, valors, sentiments i preferències; des d'aquells moments fins l'actualitat són molts els treballs que s'han ocupat d'estudiar aquestes variables, en el quadre 3.1 en presentem un resum recollit per Pérez Escoda (1994:58).

En general, podem afirmar que els factors que intervenen en la inserció laboral s'agrupen en dos enfocaments; els de base socio-econòmica i els de base individual, tot i que la majoria d'autors opten per un plantejament integral (Figuera, 1994).

Per analitzar la interrelació dels principals factors i processos que intervenen en la inserció laboral ens basarem en el model elaborat per Montané (1990), el qual ens ofereix el marc de referència idoni i el marc teòric adequat en què fonamentar intervencions des de la perspectiva de l'orientació ocupacional.

Aquest model ha estat utilitzat en diverses investigacions sobre la inserció laboral, com ara les de Marsol (1991), Amador (1991), Villar (1992) i Pérez Escoda (1994).

FACTORS SITUACIONALS		FACTORS PERSONALS
VARIABLES CONJUNTURALS	VARIABLES BIODEMOGRÀFIQUES	VARIABLES PSICOSOCIALS
<ul style="list-style-type: none"> * Política econòmica. Indicadors econòmics: <ul style="list-style-type: none"> -Índex d'atur. -Índex de contractació. -Fluix d'ofertes i demandes laborals. -Índex de formació. -Indicadors de qualificació professional. * Canvis en l'estructura demogràfica. * Política laboral: <ul style="list-style-type: none"> -Legislació sòcio-laboral. -Programes de protecció a l'atur. -Mesures de foment d'ocupació. * Reestructuració del mercat de treball: <ul style="list-style-type: none"> -Sectors en auge (creació d'ocupació). -Sectors en decadència (pèrdua de llocs). -Introducció de noves tecnologies. -Requisits de contractació de les empreses. * Infraestructura de recursos socials. 	<ul style="list-style-type: none"> * Edat. * Sexe. * Ètnia. * Estat civil. * Nacionalitat. * Lloc de residència. * Antecedents personals i familiars. * Rols familiars. * Qualificació social (integració social, rols i habilitats socials, relacions...) * Estil de vida. * Nivell socioeconòmic-cultural. * Educació formal: titulacions. * Educació no formal. * Atributs personals i aptituds. * Història laboral anterior: <ul style="list-style-type: none"> -Experiència. -Característiques de l'última ocupació. -Motiu de la pèrdua de l'ocupació. * Experiències d'atur. * Duració en l'atur. * Condició financera: <ul style="list-style-type: none"> -Recursos disponibles. -Ingressos familiars. -Càrregues familiars. -Dificultats econòmiques suportades. * Projecte professional-vital. * Aptitud per a la recerca precisa i encertada de treball. 	<ul style="list-style-type: none"> * Importància, valoració del treball. -Centralitat del treball. -Desitjos d'utilització d'habilitats, varietat, influència. * Nivell d'autoestima personal i professional. * Nivell de maduresa ocupacional: <ul style="list-style-type: none"> -Coneixements de l'ocupació. -Interès per al reciclatge. * Actitud de disponibilitat laboral: Ocupació i/o feina desitjada. Pretensions salarials, horàries, de mobilitat, contractuals... * Estil atribucional Int/Ext. Percepció de la pèrdua de treball. * Vivències en l'atur: <ul style="list-style-type: none"> -Salut física: Mals de cap estómac, trastorns del son, canvis de pes, vertigen, encostipats... -Salut mental: Salut mental general, satisfacció vital, ansietat psicològica, estrès... -Desacords i conflictes familiars: Problemes de comunicació, canvis de rols, problemes de relació amb la parella, fills. * Estils d'afrontament: <ul style="list-style-type: none"> -Motivació i intensitat en la recerca de feina. -Flexibilitat en la disponibilitat: disminució de pretensions. -Recerca de reciclatge, formació. -Recerca d'ajuts socials: quantitat versus qualitat. -Recerca de consell professional (mèdic, psicològic, orientador, assistència social, INEM...) -Conductes d'esbarjo (solitàries o socials) -Canvis en els hàbits: Dietes alimentícies, pràctiques esportives, fumar, beure, consum de medicaments, somnífers, drogues...

Quadre 3.1 Variables que intervenen en la inserció laboral (Pérez Escoda, 1994).

El model d'inserció que presentem es fonamenta en la interacció dinàmica dels tres elements principals que condicionen la inserció i que són els següents:

- a) L'individu que busca feina.
- b) Les ofertes i les demandes del mercat de treball.
- c) Les tècniques i els processos necessaris per a la inserció laboral.

En la pràctica, la inserció depèn de l'acció simultània i de l'equilibri entre aquests tres elements; per aquest motiu, el model que presentem requereix una valoració conjunta i global de la incidència de cada un d'aquests elements. Les variables que intervenen s'han d'analitzar detingudament i per separat.

El mercat de treball

No hi ha dubte que, per molt eficaç que sigui una persona o per molt motivada que estigui, les seves possibilitats de trobar feina estaran condicionades pels moviments del mercat de treball, i també per una sèrie de macrofactors político-econòmics.

La relació entre les ofertes i les demandes és el primer aspecte que hem d'avaluar, ja que l'aproximació a les possibilitats reals d'inserció en una ocupació ve donada per la relació entre aquestes dues variables: les ofertes i les demandes.

Els *requisits de les ocupacions* és el segon aspecte que s'ha de tenir en compte. Els requisits de l'oferta de treball (edat, sexe, titulació, temps d'experiència, característiques personals, etc.) determinats per l'empresa redueix el nombre de demandants que poden aspirar a ocupar-la.

Les característiques de l'oferta, com ara l'horari, el salari, el tipus de contractació, el tipus d'empresa, etc., també contribuiran a limitar-ne les demandes.

Cal dir doncs, que és necessari disposar d'informació actualitzada sobre el mercat de treball per orientar adequadament sobre les possibilitats d'inserció dels demandants d'ocupació.

L'individu demandant d'ocupació

Un primer factor que intervé a l'hora de trobar una feina és *el currículum* de l'individu, sobretot pel que fa als aspectes del sexe, l'edat, la formació i l'experiència laboral. Si considerem el currículum amb relació a les ofertes de treball, obtindrem la capacitat del subjecte per a trobar feina.

En segon lloc hem de tenir en compte *la capacitat per a l'aprenentatge teòrico-tècnic*, que permet fer una previsió sobre l'èxit de l'individu, tant a l'hora de la selecció com en el propi lloc de treball.

En tercer lloc, convé avaluar *les actituds d'inserció* del subjecte manifestades a l'hora de buscar una feina. Aquestes actituds són tots els impulsos, tendències, sentiments, aspiracions, preferències i trets de personalitat, normalment adquirits, que afavoreixen la recerca de feina i dels quals es pot destacar-ne tres: l'autoestima professional, la disponibilitat laboral i la maduresa ocupacional.

* L'autoestima professional, o la imatge que té l'individu respecte de la seva adequació al treball que sol·licita està relacionada amb els sentiments d'autovaloració com a professional. Una autovaloració pobra, no solament incideix en les expectatives laborals (Rourera, 1992), sinó que s'acostuma a associar a sentiments de fracàs i inseguretats, que generen angoixa i dificulten el procés de recerca d'ocupació. Contràriament, nivells alts d'autoestima professional s'associen a sentiments d'autoconfiança que estimulen la recerca activa de feina i permeten oferir una imatge de seguretat i interès en els processos de selecció.

En aquest sentit, Blanch (1992), destaca, entre altres aspectes, el fet de tenir un autoconcepte personal i professional positiu (però dins dels límits del realisme) quan descriu les persones aturades que tenen, teòricament, més probabilitats d'ocupació. D'altres autors, com ara Cegas i Seff (1989), també relacionen les expectatives laborals amb el concepte d'eficàcia i autoestima.

* La disponibilitat laboral està amb relació a la dedicació, és a dir, amb el temps i la constància que el demandant dedica a la recerca d'ocupació, i amb l'amplitud, que es refereix a predisposició a ocupar un lloc de treball diferent al sol·licitat i a la flexibilitat enfront de les condicions del lloc de treball (horari, salari, tipus de contracte, etc.).

* La maduresa ocupacional està relacionada amb el coneixement real sobre els avantatges i inconvenients de l'ocupació a què s'aspira i de les projeccions d'evolució previstes, incloent-hi l'interès de l'individu per reciclar-se i adaptar-se a les noves exigències del lloc de treball; aquest aspecte permet no solament oferir un nivell desitjable de motivació per a l'ocupació, sinó que també ajuda a mantenir-se en el lloc de treball que evoluciona al ritme de la competència del mercat laboral.

Les tècniques i processos per a la inserció laboral

La probabilitat d'èxit en el procés de recerca d'ocupació també dependrà, segons el model de Montané, del *nivell de coneixement i estratègies d'inserció* de què disposi l'individu i de la *capacitat per dur-los a la pràctica* amb la finalitat de superar els processos de selecció.

Els coneixements d'inserció estan relacionats amb el domini de la informació i dels recursos que faciliten el descobriment d'ofertes de

treball, i amb el nivell de coneixements amb què el subjecte està al corrent de les característiques del lloc a què aspira.

Les habilitats i tècniques per trobar feina s'associen al domini de la confecció del currículum, de la carta de sol·licitud, al comportament enfront d'una entrevista, a la realització de les proves psicotècniques, etc.

S'ha de destacar que l'èxit de la inserció laboral també dependrà de la intensitat amb què l'individu practiqui aquestes habilitats i tècniques.

Hi ha altres autors que assenyalen la importància de la formació de les habilitats socials per a la inserció laboral (Bisquerra, 1992; Jurado, 1993; Valverde, 1991).

Blanch (1992) incideix en la importància del perfil psicosocial del subjecte a l'hora de col·locar-se en el món laboral, quan exposa el seu model psicosociològic d'empleabilitat. Aquest model integra les variables situacionals i personals com a factors determinants d'ocupabilitat, definida com "el grau de probabilitat que un demandant d'ocupació accedeixi a l'ocupació laboral en un moment determinat". I, és la persona, amb els seus valors, expectatives, actituds i accions, el factor essencial a l'hora d'aconseguir una ocupació. L'ocupabilitat ve definida en funció de dues macrovariables, la contractabilitat i l'empleabilitat.

La *contractabilitat* és el grau d'adequació de les característiques biodemogràfiques i curriculars del demandant (característiques individuals objectives) a les característiques dels llocs de treball ofertats (estructura i tendències del mercat laboral).

L'*empleabilitat* és el grau d'adequació del perfil psicosocial latent al perfil típic d'una persona activa laboralmente, en un context determinat. Blanch destaca una sèrie de variables que conformen aquest perfil subjectiu individual i que són les següents:

-Valors laborals. Aquesta variable fa referència a la importància que s'atribueix al treball, tant des del punt de vista instrumental com personal.

-Disponibilitat respecte a l'ocupació. Aquesta variable s'entén com l'actitud a acceptar un lloc de treball que comporta la representació dels avantatges i inconvenients d'estar ocupat.

-Autoimatge professional. Definida com la cognició autoreferencial respecte de la competència professional.

-Atribucions respecte de l'ocupació/desocupació. Aquesta variable s'entén com l'organització psicològica de les causes i conseqüències de l'ocupació i de l'atur.

-Manera d'afrontar-se a l'atur. Aquesta variable fa referència tant a la quantitat d'activitat dedicada a la recerca d'ocupació, com a la qualitat, és a dir, a les estratègies utilitzades per trobar un lloc de treball.

Aquestes variables incideixen sobre la motivació, la vivència de l'atur i la manera d'afrontar-lo, alhora que incrementen les possibilitats d'ocupar-se.

En les investigacions que Blanch ha dut a terme es pot observar que una orientació positiva envers el treball (ganes de treballar), juntament amb una confiança en aconseguir-ho i un cert grau de dedicació constitueixen els principals factors predictors de l'ocupació.

3.2 ESTRATÈGIES D'INTERVENCIÓ

Podem distingir, des d'un primer moment, dues estratègies d'intervenció en inserció laboral: les passives i les actives (Montané, 1993).

Les estratègies d'intervenció passives són aquelles que únicament transmeten informació a l'usuari, de forma individual o en grup, sobre coneixements, habilitats i actituds que són necessàries per trobar una ocupació.

En canvi, les estratègies d'intervenció actives inclouen l'exercici de les tècniques de recerca d'ocupació i la supervisió i el suport de l'expert en inserció laboral, que guia i orienta tot el procés per incorporar-se al món del treball.

La intervenció activa també pot ser individual o grupal. Ens centrarem en la intervenció en grup, per la seva rendibilitat a nivell de temps i augment del clima motivacional. Aquest tipus d'intervenció presenta dues modalitats diferents: el mòdul formatiu i el mòdul integrat en el currículum de formació.

* El mòdul formatiu va més enllà de la transmissió d'informació, i consisteix en l'aplicació d'un programa en una temporalització determinada que no abarca tot el curs d'FO. L'expert es converteix en dinamitzador del grup-classe i en líder tècnic; d'aquesta manera l'expert prioritza el debat i la discussió entre els alumnes. El grup esdevé el nucli en què s'intercanvien les informacions, i també on es busca suport i comprensió. L'expert col·labora amb el grup aportant nous coneixements quan evidencia confusió en aquest.

* El mòdul integrat en el currículum de formació permet que els alumnes puguin adquirir coneixements, practiquin habilitats i tinguin el suport i la supervisió de l'expert durant tot el temps que duri el curs. A més a més es beneficien, en formar part del grup-classe, dels avantatges de

motivació, suport i compromís col·lectiu del mòdul formatiu. Amb l'assessorament d'un orientador, l'expert també analitza la millor manera d'integrar i distribuir els continguts al llarg del currículum del curs de formació.

En la nostra investigació ens decanem per intervenir des dels mòduls integrats en el currículum de formació i, per això, incidirem en la importància de l'orientació en la inserció laboral com a part de la pròpia formació per a la ocupació. En aquest cas, també serà el professor d'FO qui assumirà la responsabilitat de preparar els alumnes per a la inserció, alhora que els transmetrà els continguts propis del curs de formació, tot i que el pedagog del centre tindrà un paper de suport i coordinació. Cal suggerir que, a causa de la mobilitat que es dona dins els grups en els cursos de formació ocupacional en els centres penitenciaris (tal com veurem en l'apartat destinat a la mortalitat experimental), serà convenient que l'aplicació d'aquest mòdul segueixi una temporalització més o menys contínua, és a dir, que s'intenti donar un fil conductor a les diferents activitats que es reparteixen gradualment al llarg del curs.

3.3 LA INTERVENCIÓ A PARTIR DE PROGRAMES

Com la majoria d'estudis realitzats en els últims anys pels professionals de l'orientació, ens decanem per la intervenció a partir de programes. La

intervenció orientadora mitjançant programes es decanta pels principis de prevenció i desenvolupament de tots els alumnes, així doncs, es converteix en un instrument per a la renovació de la institució educativa, ja que actua de forma proactiva anticipant-se a la demanda.

La intervenció a partir de programes permet que l'orientador desenvolupi al màxim el seu rol d'educador enfront del rol de terapeuta, i assumeixi el paper de dinamitzador i agent de canvi.

A l'hora de definir què entenem per programa d'orientació ens centrarem en la definició que presenta Pérez Escoda, després d'haver fet una revisió de les existents:

"Un programa de orientación es una actividad sistemática, constituida por un conjunto de actuaciones coherentes entre sí, diseñadas desde un modelo conceptual de referencia y dirigidas hacia el logro de un mismo objetivo previamente fijado a partir del análisis de necesidades educativas en un grupo de sujetos. (...) un conjunto de actividades adquiere para nosotros la consistencia de programa de orientación en la medida que, de forma previamente planificada como respuesta a las necesidades analizadas, persigue los objetivos generales de desarrollo de todos los usuarios" (Pérez Escoda, 1994:75).

3.3.1 Fases de la intervenció a partir de programes

A l'hora de treballar amb programes d'orientació hem de seguir els passos següents:

1r. Avaluació del context i de les necessitats.

2n. Disseny del programa.

3r. Aplicació del programa.

4t. Avaluació.

Avaluació del context i de les necessitats

L'avaluació del context és una anàlisi de l'entorn on es pretén aplicar el programa i inclou la valoració de la població i les seves necessitats educatives.

L'avaluació de necessitats, inclosa dins l'avaluació del context, ens permet identificar les situacions deficitàries que justifiquen una determinada intervenció.

A partir de l'avaluació del context aconseguirem disposar de la informació necessària per prioritzar les necessitats i formular els objectius en funció de la urgència i la rellevància de cada necessitat.

Per detectar les necessitats s'utilitzen diferents estratègies en funció del context i de la situació en concret, entre les més utilitzades destaquen: les tècniques d'observació, l'aplicació de qüestionaris i enquestes, la realització d'entrevistes, consultes a tècnics i experts, i també la valoració de programes i/o intervencions prèvies.

Disseny del programa

A partir de les necessitats es dissenya el programa d'intervenció. L'elaboració d'un programa d'orientació, com qualsevol altre programa educatiu, implica clarificar-ne el sentit, establir-ne els propòsits, planificar les estratègies que s'ha de seguir, determinar les activitats, preveure els recursos i les possibles limitacions, i establir pautes per a la seva avaluació; a més a més també implica una tasca de planificació i organització a partir d'una profunda reflexió amparada en un model teòric de referència.

En la pràctica, dissenyar un programa, consisteix a donar resposta a les preguntes següents:: Per què? Sobre què? On volem arribar? A qui? On? Com? Quan? Qui? Amb qui? i Quant?

Aplicació del programa

L'aplicació del programa consisteix a dur a la pràctica el disseny elaborat.

És possible que durant la implementació sorgeixin situacions inesperades que s'han d'afrontar correctament perquè no es converteixin en obstacles que en dificultin l'aplicació. És en aquest sentit que els dissenys dels programes han de ser flexibles per poder-se adaptar a les circumstàncies concretes.

És en aquesta fase de la intervenció on és més necessària la coordinació entre els responsables del programa, l'adequada implicació, així com el seu entusiasme i professionalitat per poder dur a terme el programa i aconseguir els objectius previstos.

Avaluació del programa

L'avaluació del programa ens mostrarà el nivell d'eficàcia, en funció de la resposta que ha donat a les necessitats plantejades en un principi.

Resulta, doncs, necessari avaluar els programes, i no solament els resultats; l'avaluació s'ha de dur a terme al llarg de tota la intervenció per donar un continu feed-back per a la presa de decisions durant el procés d'implementació del programa.

Considerant la importància de l'avaluació de programes hi dedicarem l'apartat següent.

3.4 L'AVALUACIÓ DE PROGRAMES

En els últims anys, l'avaluació de programes educatius ha estat el centre d'interès i d'atenció de molts experts; potser és per això, que coexisteixen simultàniament diferents conceptualitzacions.

Segons Colàs (1993) les definicions d'avaluació de programes es divideixen en dos grups, les que posen l'èmfasi en els processos de recollida de dades, és a dir, se centren en la dimensió tècnica, i les que resalten la dimensió ideològica i política de la pràctica avaluadora. Hem de dir que predomina, però, l'èmfocament tècnic:

"Por evaluación de programas se entiende el proceso contextualizado de aplicar procedimientos científicos para recoger, analizar e interpretar información válida y fiable que conduzca a la evaluación de dichos procesos y se oriente a la toma de decisiones" (Juan Mateo en Colàs, 1993:18).

L'avaluació de programes s'entén com un procés continu que es desenvolupa al llarg de tot el programa, tot i que es poden distingir quatre fases bàsiques per dur-la a terme, i que queden representades en el quadre 3.2:

a) Elaboració del pla d'avaluació

En aquesta fase es tracta d'elaborar l'estratègia d'avaluació que s'anirà configurant a mesura que es doni resposta a les següents qüestions: Per a què l'avaluació? o dit d'una altra manera, quin és l'objectiu de l'avaluació? A qui estan adreçats els resultats de l'avaluació? Qui són els encarregats de l'avaluació? Què s'ha d'avaluar? Quins són els criteris que utilitzarem en l'avaluació?

b) Instrumentació i recollida de la informació

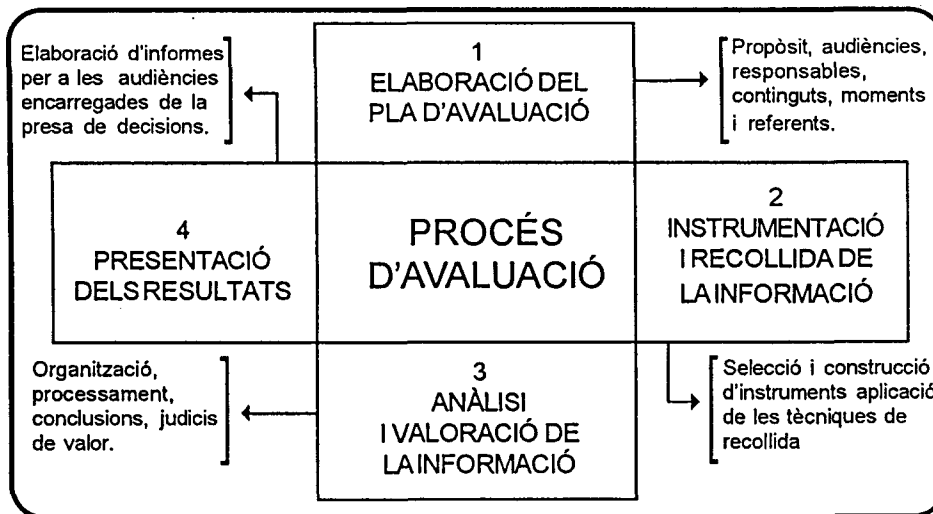
La informació es pot obtenir a partir de diferents tècniques en funció de les variables que s'han de mesurar (qüestionaris, entrevistes, observació, etc.), actualment la majoria d'experts són partidaris de la utilització de diverses tècniques alhora, tant qualitatives com quantitatives.

c) Anàlisi i valoració de la informació

La informació obtinguda a través dels diferents instruments s'ha d'analitzar i valorar. Per a Colàs, el propòsit de la interpretació és combinar els resultats de l'anàlisi amb els valors, els criteris i els patrons assumits prèviament amb la finalitat d'elaborar conclusions, judicis i recomanacions (Colàs, 1993:147).

d) Presentació dels resultats

Al final es presentarà un informe que inclourà els resultats per facilitar la presa de decisions. L'informe és imprescindible a l'hora de comunicar per escrit els judicis que permetran millorar els dissenys i les estratègies dels programes d'orientació.

Quadre 3.2 El procés d'avaluació (Pérez Escoda, 1994).

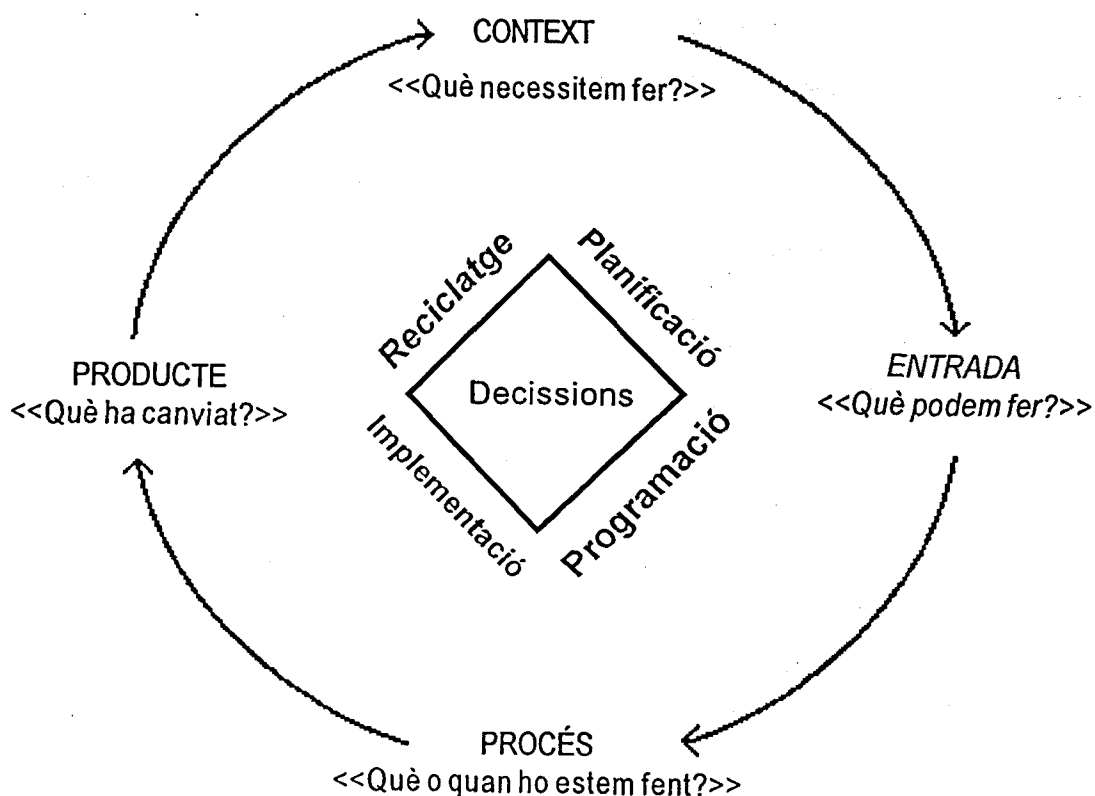
3.4.1 El model d'avaluació

Són molts els models d'avaluació existents, Colàs (1993) assenyala més de cinquanta models diferents. En el nostre treball ens centrarem en el model que proposa Stufflebeam, utilitzat amb èxit en diverses investigacions (Pérez Escoda, 1994; Pineda, 1994; Martínez, 1995).

Stufflebeam va elaborar el model CIPP (context, entrada -input-, procés

i producte) a finals dels anys 60. Aquest autor entén l'avaluació com el procés d'identificar, obtenir i proporcionar informació útil i descriptiva sobre el valor i el mèrit de les finalitats, la planificació, la realització i l'impacte d'un objecte determinat, amb la finalitat de servir de guia per a la presa de decisions, solucionar els problemes de responsabilitat i promoure la comprensió dels fenòmens implicats (Stufflebeam, 1987).

Les quatre dimensions avaluadores que proposa Stufflebeam -Context, Entrada, Procés i Producte- es corresponen amb quatre tipus de decisions, respectivament: de planificació, de programació, d'aplicació i de reciclatge.

Quadre 3.3 El model d'avaluació CIPP (Sanz, 1990, 122).

Quant a l'*avaluació del context* podem destacar-ne les funcions següents: definir el context institucional, identificar la població objecte d'estudi i valorar-ne les necessitats, diagnosticar els possibles problemes presents en les necessitats i jutjar si els objectius proposats són suficientment coherents respecte de les necessitats valorades.

L'*avaluació d'entrada*, a part de preocupar-se de constatar la coherència entre el disseny i el marc teòric, té com a objectiu valorar el disseny i els recursos disponibles per aconseguir les finalitats del programa. En aquest sentit, centra el seu interès en identificar i valorar la coherència interna, el finançament, els possibles obstacles, el temps i els recursos materials i humans amb què es compta, amb la finalitat de determinar les estratègies més adequades i la viabilitat de la implantació.

Els mètodes més utilitzats en aquesta fase són la revisió de programes similars i el judici d'experts en l'àmbit de la intervenció.

L'*avaluació del procés* consisteix en una contínua verificació de l'aplicació del programa, aporta la informació necessària per saber com es desenvolupa, i proporciona les dades per prendre les oportunes decisions en cas que s'hagi de modificar. Les estratègies més utilitzades són l'observació, les memòries diàries, els registres anecdòtics, els qüestionaris d'opinió i les entrevistes als responsables i/o implicats.

L'*avaluació de producte* es duu a terme quan finalitza el programa i proporciona les dades necessàries sobre el grau amb què s'han aconseguit els objectius proposats. En general, podem dir que es valora l'eficàcia, l'eficiència, l'efectivitat i l'impacte.

. L'eficàcia fa referència a la relació que hi ha entre objectius aconseguits i objectius desitjats.

. L'eficiència analitza la relació que hi ha entre resultats i inversió realitzada.

. L'efectivitat valora els efectes del programa en els usuaris temps després de la seva aplicació.

. L'impacte fa referència als efectes no esperats del programa.

Les tècniques que es poden utilitzar, entre altres, són els test de rendiment, qüestionaris d'opinió de tots els implicats, etc.

El quadre que presentem a continuació sintetitza el model CIPP de Stufflebeam.

	EVALUACIÓ DEL CONTEXT	EVALUACIÓ D'ENTRADA	EVALUACIÓ DEL PROCÉS	EVALUACIÓ DEL PRODUCTE
OBJECTIU	Definir el context institucional, identificar la població objecte de l'estudi i valorar-ne les necessitats, identificar car les oportunitats de satisfer les necessitats, diagnosticar els problemes que subjueuen en les necessitats i jutjar si els objectius proposats són el suficientment coherents amb les necessitats valorades.	Identificar i valorar la capacitat del sistema, les estratègies del programa, alternatives, la planificació de procediments per a dur a terme les estratègies, els pressupostos i els programes.	Identificar o pronosticar, durant el procés, els defectes de la planificació del procediment de la seva realització, proporcionar informació per a les decisions pre-programades i descriure i jutjar les activitats i aspectes del procediment.	Recopilar descripcions i judicis sobre els resultats i relacionar-los amb els objectius i la informació proporcionada pel context, per l'entrada de dades i pel procés i interpretar el seu valor i el seu mèrit.
MÈTODE	Utilització de mètodes com les anàlisis de sistemes, la inspecció, la revisió de documents, les audicions, les entrevistes, els tests diagnòstics i la tècnica Delphi.	Inventariar i analitzar els recursos humans i materials disponibles, les estratègies de procediments referents a la seva aplicabilitat, viabilitat i economia. I utilitzar mètodes com la recerca de bibliografia, les visites a programes exemplars, els grups assessors i assajos pilot.	Controlar les limitacions potencials del procediment i romandre alerta davant les que no s'esperaven, mitjançant l'obtenció de l'informació específica de les decisions programades, la descripció del procés real, la continuïtat interacció amb el personal del projecte i l'observació de les seves activitats.	Definir operacionalment i valorar els criteris dels resultats, mitjançant la recopilació dels judicis dels clients i la realització d'anàlisis qualitatives i quantitatives.
RELACIÓ AMB LA PRESA DE DECISIONS EN EL PROCÉS DE CANVI	Decidir el marc que ha de ser abarcat, les finalitats relacionades amb la satisfacció de les necessitats o la utilització de les oportunitats i els objectius relacionats amb la solució dels problemes, per exemple, la planificació dels canvis necessaris. I proporcionar una base per a jutjar els resultats.	Seleccionar els recursos d'ajut, les estratègies de solució i les planificacions de procediments, això és, estructurar les activitats de canvi. I proporcionar una base per a jutjar la realització.	Dur a terme i perfeccionar la planificació i els procediments del programa, això és, portar un control del procés. I proporcionar un esbós del procés real per a utilitzar-lo més tard en la interpretació dels resultats.	Decidir la continuació, finalització, modificació o readaptació de la activitat del canvi. I presentar un informe clar dels efectes (desitjats i no desitjats, positius i negatius).

Quadre 3.4 Stufflebeam, 1989.

3.4.2 La metodologia en l'avaluació de programes

Una vegada s'ha seleccionat el model d'avaluació és necessari establir el disseny de l'avaluació, per la qual cosa hem d'escollir el mètode que guiarà el nostre estudi, és a dir, les fonts d'informació, els mitjans per recollir-la, les tècniques per analitzar les dades, etc.

L'avaluador es decantarà per una metodologia o una altra en funció de les decisions que ha de prendre. Actualment la tendència dominant en les investigacions avaluadores és buscar la complementarietat metodològica, tot i que hi intervinguin paradigmes diferents: la pluralitat permet ampliar el coneixement de la realitat (Arnal et al. 1992:83).

Entre els mètodes més adequats en investigació avaluadora trobem els següents: els descriptius, els correlacionals, i els experimentals i quasiexperimentals.

* Els mètodes descriptius tenen com a objectiu principal descriure sistemàticament fets i característiques d'una població determinada o àrea d'interès de forma objectiva i comprovable. L'ús d'aquests mètodes es considera útil, segons Colàs, en les situacions següents:

- a) "Para obtener información sobre el contexto del programa, resultando muy útil en la fase de diagnóstico de necesidades.
- b) Cuando se necesita conocer la situación o las condiciones de los sujetos a los que se les aplica un programa.
- c) Cuando se requiere obtener información sobre el contexto y circunstancias en las que se desarrollará la realización del programa.
- d) Cuando se desea detectar condicionamientos o situaciones que hacen dificultosa su aplicación.
- e) Cuando se quiere describir cómo funciona el programa.

f) Para analizar las diferencias entre lo previsto y el funcionamiento real" (Colàs, 1993:101).

Dins dels mètodes descriptius s'inclouen els estudis de desenvolupament (longitudinals, transversals), els estudis d'enquesta i els estudis observacionals (Arnal et al., 1992:176).

* Els mètodes correlacionals s'orienten a descobrir la relació que hi ha entre les variables que intervenen en un fenomen. Mitjançant anàlisis d'aquest tipus és possible arribar a provar hipòtesis i buscar explicacions a determinats esdeveniments, tot i que hem de ser prudents perquè la correlació significativa entre dues variables és una condició necessària, però no suficient, per concloure que entre elles existeix una relació de causalitat (Pérez Escoda, 1994:123).

Entre els mètodes correlacionals més coneguts, Colàs (1993) destaca els estudis comparativo-causals, els estudis correlacionals, els estudis predictius, l'anàlisi factorial, l'anàlisi discriminant, l'anàlisi de conglomerats i l'anàlisi de sendes. Paral·lelament aquesta autora, aconsella la utilització dels mètodes correlacionals en els casos següents:

a) "Cuando se pretende conocer la magnitud de la relación entre variables, y/o descubrir el grado de predicción de determinadas variables,

elaborar y refinar constructos, instrumentos de medición, establecer grupos diferenciados, etc....

b) Cuando se desea conocer la interrelación simultánea de un gran número de variables en situaciones naturales.

c) Cuando las variables que se tratan de estudiar son complejas y/o no manipulables y, por tanto, no es posible aplicar otros procedimientos de manipulación y control.

d) Cuando se requiere identificar factores que parece que pueden influir en el funcionamiento y efectos del programa" (Colàs, 1993:103).

* Els mètodes experimentals i quasiexperimentals busquen les relacions de causalitat a partir de la manipulació intencionada de la variable independent per descobrir els efectes que produeix aquesta manipulació sobre la variable dependent.

En els dissenys quasiexperimentals es parteix de situacions reals o de camp, aquest és el cas de la majoria d'investigacions avaluadores en educació, on l'avaluador treballa amb grups constituïts i no pot escollir la mostra a l'atzar, com en el cas dels dissenys experimentals.

Els dissenys quasiexperimentals més utilitzats es poden agrupar en tres categories globals (Arnal et al, 1992:151):

a) Disseny de grups no equivalents: l'investigador es veu obligat a partir

de grups ja formats d'una manera natural. Els diferents dissenys s'originen en combinar el nombre de grups que hi intervenen i la possibilitat d'aplicar pretest-postest o un únic postest; així, trobem:

- .Grup únic sol postest
- .Grup únic pretest-postest
- .Dos grups sol postest
- .Dos grups pretest-postest.

b) Dissenys de sèries temporals interrompudes: és convenient utilitzar-los quan el problema que s'ha d'investigar exigeix poder prendre una sèrie de mesures de la variable dependent al llarg d'un determinat període, interrompent la sèrie amb l'aplicació d'algun tractament, per detectar posteriorment si la seqüència pateix algun canvi. Els dissenys de sèries temporals poden ser de diferents tipus i són els següents:

- .Disseny simple
- .Dos grups no equivalents
- .Retirada de tractament
- .Replicacions múltiples

c) Disseny de subjecte únic, aquests dissenys poden ser útils en les situacions que tot seguit presentem:

.Estudis intensius d'individus.

.Quan està justificat suposar que les diferències individuals són mínimes.

.Quan solament hi ha la possibilitat d'estudiar un únic subjecte.

.Si es pretén estudiar en profunditat un problema, l'estudi d'un únic subjecte pot ajudar a definir variables, precisar les qüestions i suggerir maneres d'estudiar-lo.

En avaluació de programes, s'utilitzen els dissenys quasiexperimentals quan es vol avaluar el producte o els efectes d'un programa, o bé quan es pretén contrastar diferents procediments o metodologies d'intervenció.

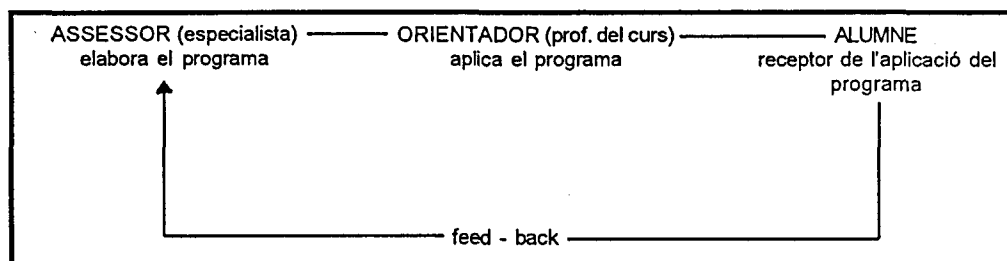
3.5 LA INTERVENCIÓ DES DE L'ENFOCAMENT D'ASSESSORAMENT

Per dur a terme el nostre programa ens basarem en l'enfocament d'assessorament, on l'orientació no la realitza l'orientador, sinó que és assumida pels experts que imparteixen els continguts dels cursos i que es converteixen en els responsables de l'aplicació del programa. Tal com es pot veure en l'esquema del quadre 3.5, el procés d'assessorament es fonamenta en l'enfocament de triangulació, el qual permet intercanviar informació a l'assessor, tant amb els orientadors com amb els propis usuaris.

L'assessor és el professional especialista en l'elaboració del programa d'orientació i el transmet als experts perquè el puguin implantar. L'assessor és el que inicia, coordina i dinamitza el procés d'aplicació.

Els experts són el professorat que s'encarrega de dur a terme l'acció orientadora del programa.

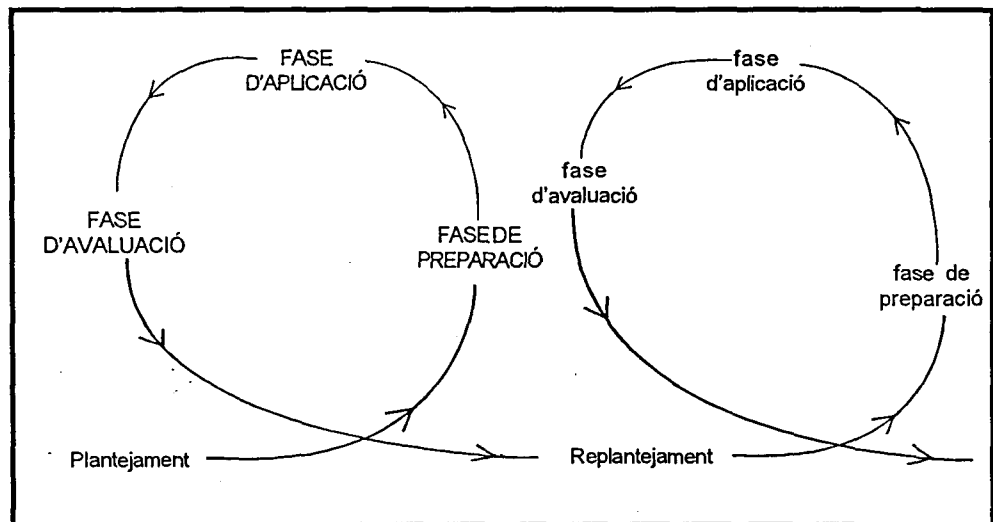
Els usuaris són els alumnes que reben l'assessorament, interactuen activament amb l'orientador i participen en l'avaluació del procés. L'avaluació del procés permetrà millorar el programa a l'assessor.

Quadre 3.5 Model d'assessorament (Amador,1991).

En el model d'assessorament podem distingir-hi quatre fases que es repeteixen contínuament, i que queden esquematitzades en el quadre següent:

Quadre 3.6 Fases del model d'assessorament (Amador,1991).

A banda de la fase de plantejament en la qual l'assessor, a partir d'unes necessitats, planifica la intervenció orientadora i elabora el programa, podem destacar tres períodes més en aquest model:

* La fase de preparació, que consisteix en reunir tots els professors per presentar-los el programa i formar-los perquè el puguin aplicar. Es tracta d'un procés de formadors de formadors, on els professors-experts reben el programa i aprenen com dur-lo a la pràctica.

* La fase d'aplicació, s'inicia aplicant el pretest per part del professor que serveix per analitzar la situació inicial i conseqüentment adaptar el programa al grup-classe i seguidament aplicar el programa.

Durant aquesta fase, l'assessor exerceix la funció de suport del professor i es convocaran sessions de seguiment per obtenir el feed-back tant dels professors com dels alumnes.

* La fase d'avaluació, consisteix en l'aplicació del postest als alumnes per part del professor, que permetrà comparar la situació inicial i la situació final del grup, per tal de valorar la implantació del programa.

L'assessor i el professor del grup-classe es reuniran per valorar l'eficàcia del programa i, més tard, es reuniran amb els alumnes.

Posteriorment, se celebrarà una reunió conjunta amb tots els professors implicats i l'assessor, per reflexionar sobre les possibles millores que es podrien aplicar al programa i, si és necessari, fer un replantejament del programa.